

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΚΖ' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 193 • ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2004 • ΤΙΣΡΙ - 5765

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Οι δύο πλουσιότεροι σε παράδοση λαοί της Μεσογείου

Του Καθηγητή ΜΑΡΙΟΥ ΜΠΕΓΖΟΥ

ΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ, οι απόδημοι, οι έποικοι, οι θαλασσοπόροι, οι υπερπόντιοι κάτοικοι, οι εξόριστοι ή αυτοεξόριστοι, οι άνθρωποι της διασποράς, κ.ά.ο. συνάνθρωποί μας γίνονται, χωρίς να το επιδιώκουν, εξαιτίας των ιστορικών περιστάσεων, διεθνιστές, δηλαδή όχι εθνικιστές, οικουμενικοί άνθρωποι, αλλά όχι τοπικιστές, παγκοσμιοποιημένοι κοσμοπολίτες, με άλλα λόγια πολίτες όλου του κόσμου, δημότες της οικουμένης υφλίου, πλάνητες του πλανήτη Γη. Τέτοια είναι η πλούσια και πολύτιμη κοσμοϊστορική εμπειρία χιλιάδων ετών που απεκόμισαν και προσκόμισαν στην ιστορία οι δύο πλουσιότεροι σε παράδοση λαοί της Μεσογείου, οι Έλληνες και οι Εβραίοι.

ΘΑΛΑΣΣΟΠΟΡΟΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ: από την αργοναυτική εκστρατεία μέχρι την ομηρική οδύσσεια αρχίζουν την ιστορία τους, όταν εποίκίζουν την μικρασιατική παρλία, και αποκορυφώνουν την κοσμοϊστορική τους πολιτεία με την αλεξανδρινή διείσδυση από τα ινδικά εδάφη μέχρι τα αιγυπτιακά χωρικά ύδατα. Οδοιπόροι οι Εβραίοι, σαράντα χρόνια μέσα στην έρημο μετά την ηρωική Έξοδο από τη γη της δουλείας στη Γη της Επαγγελίας, βιώνουν την βαβυλωνία αιχμαλωσία μεταγενέστερα και επιβιώνουν τελικά με την παγκόσμια διασπορά τους ύστερα από την ρωμαϊκή καταστροφή της Ιερουσαλήμ στο 70 μ.Χ. Το ελλαδικό κράτος από την μια πλευρά και το ισραηλινό κράτος από την άλλη πλευρά δεν είναι ασφαλώς ό,τι καλύτερο έχουν να παρουσιάσουν στην ιστορία τους οι δυο αυτοί λαοί. Εκείνο που τους καταξιώνει και αποτελεί πράγματι την αληθινή ισχύ τους είναι η διασπορά και η αποδημία. Η νεοελληνική μετανάστευση και η εβραϊκή διασπορά είναι ο γλυκός καρπός της πικρής ιστορίας αυτών των δύο όντως κοσμοϊστορικών και κοσμοπολιτικών λαών.

ΚΟΙΝΟΣ ΠΑΡΟΝΟΜΑΣΤΗΣ στο ελληνικό και στο εβραϊκό παράδειγμα είναι η οικουμενικότητα και όχι η παγκοσμιοποίηση. Δεν δημιούργησαν παγκοσμιοποιημένο πολιτισμό, αλλά οικουμενικότητα, γεγονός

με ιδιόζουσα επικαιρότητα σήμερα πια, γι' αυτό και αξιοπρόσεκτο. Δεν επιβάλλουν τον πολιτισμό τους στο περιβάλλον τους ούτε οι Έλληνες ούτε οι Εβραίοι, αλλά προσπαθούν κι επιτυγχάνουν να εξασφαλίσουν την επιβίωσή τους μέσα σε εχθρικό ή απλώς άφιλο και οπωσδήποτε ξένο περιβάλλον, κατορθώνοντας να συμβιώνουν με το εκάστοτε άλλο τους. Με λίγα λόγια, το ελληνικό θαύμα και το εβραϊκό παράδοξο συνίσταται στην οικουμενικότητά τους. Δηλαδή στον συνδυασμό της επιβίωσης με την συμβίωση!

ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ επιβιώνουν, επειδή συμβιώνουν με τους ξένους αυτόχθονες και υπερτερούν έναντι των επήλυδων αλλοφύλων. Μετανάστες και περιπλανώμενοι συμβιώνουν, επειδή επιβιώνουν ζώντας ως πλάνητες της οικουμένης, βίον καθ' οδόν και εν πορεία, «πάρκοι και παρεπίδημοι», μέτοικοι και έποικοι, ποτέ όμως σαν άποικοι κι αποικιοκράτες, κονκισταδόρες και ιμπεριαλιστές, όπως ατυχώς συνέβη στην δυτικοευρωπαϊκή νεωτερικότητα και μάλιστα στην αμερικανική περίπτωση.

Η «μαγική» συνταγή της επιτυχίας τους είναι η σοφία του συνδυασμού επιβίωσης και συμβίωσης.

ΜΟΝΟ ΠΑΝΑΡΧΑΙΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ, όπως η ελληνική και η εβραϊκή, δοκιμασμένες μέσα στο καμίνι της ιστορίας, γνωρίζουν και βιώνουν, ζουν και διδάσκουν, παθαίνουν και μαθαίνουν ότι η ζωή είναι σχέση, η επιβίωση σημαίνει συμβίωση, η ύπαρξη είναι συνύπαρξη. Τίποτε δεν υπάρχει, αλλά καθετί συνυπάρχει με το άλλο του, δηλαδή με το αντίθετο και το διαφορετικό, το άλλο και αλλιώτικο, όπως π.χ. ο άνδρας με την γυναίκα, ο ενήλικος με τον ανήλικο, ο γονιός με το παιδί, ο πρόγονος με τον απόγονο, η ψυχή με το σώμα, το πνεύμα με την ύλη, ο Θεός με τον άνθρωπο κ.λπ.

ΑΥΤΟ ΕΞΥΠΟΝΟΕΙ τον σεβασμό στην διαφορετικότητα, συνεπάγεται την προτεραιότητα της διαφορής

Συνέχεια στη σελ. 16

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Πόλεμος 1940-'41, Έδεσσα: Ομάδα Στρατιωτών. Δεύτερος από αριστερά ο Χαϊμ Ι. Φρανσές και τρίτος ο Ααρών Ι. Φελλούς

Εχθρότητα και προκατάληψη

Του ΑΝΔΡΕΑ ΧΡΙΣΤΙΝΙΔΗ

Στον Νικο Τζαβάρα

Λίγα θέματα απασχόλησαν τόσο πολύ την κοινωνιολογική και ψυχολογική έρευνα της μεταπολεμικής εποχής όσο η έννοια της «προκατάληψης». Τα προηγηθέντα εγκλήματα του γερμανικού ναζιστικού αντισημιτισμού σε βάρος εκατομμυρίων ανθρώπων, ο ρατσισμός στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και τα προβλήματα που προκάλεσε η πρώτη μαζική μετανάστευση από την περιφέρεια στα βιομηχανικά κέντρα της Δυτικής Ευρώπης, ενίσχυσαν αποφασιστικά το ενδιαφέρον γι' αυτό το θέμα. Η έννοια «προκατάληψη» παραμένει όμως μέχρι σήμερα σχετικά ασαφής.

Ο ορισμός της αποκλείεται βέβαια να προκύψει από την αναγωγή στην ετυμολογική προέλευση της λέξης. Η ελληνική λέξη «προκατάληψη» ή οι αντίστοιχες ξένες λέξεις που προέρχονται από το λατινικό *praejudicium*, αλλά και το γερμανικό *Vorurteil*, έχουν ένα παρελθόν με θετική σημασία: *a priori* γνώση, κρίση θεμελιωμένη σε προηγηθείσα εμπειρία. Η σημερινή αρνητική σημασία –κοινή, παρά τη σχετική ασάφειά της, και στις τρεις γλωσσικές περιπτώσεις– καθορίστηκε από ιστορικές διαδικασίες και έγινε αποδεκτή από την κοινωνιολογία και την ψυχολογία. Με τη λέξη «προκατάληψη» τιτλοφορήθηκαν τελικά φαινόμενα μαζικού μίσους, οργανωμένης δίωξης και βίας, δολοφονικού οργίου. Όπως παρατηρεί ο Μάξ Χορκχάιμερ (Max Horkheimer), «η χρησιμοποίηση της άκακης λέξης οφείλεται στο δισταγμό να κατονομασθεί η φοβερή πραγματικότητα» (Sociologia II).

Η μεγάλη συλλογική κοινωνιολογική και ψυχολογική μελέτη με τον τίτλο *Ο αυταρχικός χαρακτήρας* (πρώτη γερμανική έκδοση: *Der autoritäre Charakter*, De Munter, Άμστερνταμ 1968), έργο του Τέοντορ Αντόρνο (Theodor W. Adorno) και άλλων επιστημόνων του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας της Φραγκφούρτης (εγκατεστημένου κατά τη διάρκεια του ναζισμού και μέχρι το 1949 στις Ηνωμένες Πολιτείες), αρκίζει με τις ακόλουθες φράσεις:

Η «προκατάληψη» στην κοινωνιολογική σημασία της αποτελεί ένα ευδιάκριτο αντιδημοκρατικό στοιχείο μέσα στο σύνολο των κοινωνικών παραστάσεων. Αν λοιπόν θελήσουμε να συλλάβουμε το αυταρχικό και φασιστικό δυναμικό μιας ομάδας, τότε θα πρέπει να στρέψουμε όλη μας την προσοχή, και όσο είναι δυνατόν πιο εκτεταμένα, σε

αυτό το πρόβλημα. Εντούτοις, δεν είναι η έννοια «προκατάληψη» η πιο κατάλληλη γι' αυτό το σκοπό. Υπάρχει ο κίνδυνος οι πολυάριθμες σημασίες [...] που έχει αυτή η έννοια να απομακρύνουν το βλέμμα μας από το βασικό κίνητρο της έρευνας.

***

Ως προκατάληψη θεωρώ κατ' αρχάς –και δεν πρόκειται για την απόπειρα ενός ορισμού– την προσχηματισμένη, άκριτη, παράλογη και βέβαια συνήθως αρνητική και κυδαία παράσταση ή αντίληψη και τη συνακόλουθη απόφαση για μια κοινωνική ομάδα που κατά κανόνα, αλλά όχι πάντοτε, είναι μια μειονότητα. Όταν όμως δεν πρόκειται μόνο για παραστάσεις, αντιλήψεις ή αποφάνσεις, αλλά αυτές εμφανίζονται συνδεδεμένες με μια απειλητική συμπεριφορά, με μια μάλιστα επιθετική ετοιμότητα, και όταν αυτές έχουν κάποια διάρκεια, τότε αντιμετωπίζουμε ένα βαθύτερο και δριμύτερο φαινόμενο, που, αν και εξωτερικά προβάλλει ως επακόλουθο των προκαταλήψεων, δεν καθορίζεται εντούτοις από αυτές. Αντίστροφα εκείνο τις προκαλεί, τις ενισχύει και τις πολλαπλασιάζει.

Ένα τέτοιο φαινόμενο αποτελεί η κατάσταση διαφόρων μειονοτήτων σε χώρες της Δυτικής Ευρώπης, που αντιμετωπίζουν μια συνεχώς εντεινόμενη εχθρική συμπεριφορά. (Αυτά τα συμπτώματα εμφανίζονται πια, με συνεχώς αυξανόμενη δριμύτητα, και στην Ελλάδα). Είναι άραγε κάποιες προκαταλήψεις μερικών μόνο κοινωνικών ομάδων αυτές που προκαλούν την εχθρική και, όχι σπάνια, απροκάλυπτη επιθετική στάση απέναντί τους; Χωρίς αμφιβολία, μόνο περιορισμένες ομάδες είναι διατεθειμένες να προχωρήσουν σε πράξεις βίας. Τέτοιες ομάδες είναι όμως οι οριακοί εκφραστές βαθύτερων κοινωνικών διαδικασιών. Ένα μέρος του πληθυσμού δυτικοευρωπαϊκών χωρών αντιμετωπίζει αυτές τις μειονότητες ως εχθρούς. Τις βλέπει ως παράγοντες που δεν επιδεινώνουν μόνο το πρόβλημα της ανεργίας, αλλά αποτελούν δήμενη απειλή για τον υπαρκτό, στην πραγματικότητα σχεδόν ανύπαρκτο πια, γαλλικό, βρετανικό, γερμανικό ή και αυστριακό τρόπο ζωής. Τα αίτια της μεταβολής των υποτιθέμενων παραδοσιακών σχέσεων είναι βέβαια ενδογενή. Και υπάρχουν άλλοι, ισχυροί αποσταθεροποιητικοί παράγοντες, όπως ο οικονομικός νεοφιλελευθερισμός του όψιμου, αχαλίνωτου καπιταλισμού και η βαθμιαία άρση της κοινωνικής πο-

λιτικής, που προκαλούν ανασφάλεια και φόβο, εξαλείφοντας τους μέχρι πρόσφατα θεωρούμενους ως εδραιωμένους θεσμούς κοινωνικής πρόνοιας.

Σε όλες τις περιπτώσεις αρνητικές και επιθετικές συμπεριφοράς εναντίον ξένων κοινωνικών ομάδων και εθνοτήτων είναι μόνο φαινομενική η ιδιαίτερη βαρύτητα της προκατάληψης. Ίσως είναι η προκατάληψη μόνο η ιδεολογική μάσκα άλλων καταστάσεων, οι οποίες, λόγω ακριβώς του επικαλυπτικού χαρακτήρα της, δεν προσφέρονται άμεσα στην περιγραφή και στην ανάλυση. Για την ορθή παρατήρηση και τη βαθύτερη κατανόηση των ιστορικών διαδικασιών και συγκρούσεων δεν είναι η «προκατάληψη» έννοια πρωτογενούς σημασίας. Οι προκαταλήψεις καθ' εαυτές δεν προκαλούν ούτε μεγάλα ιστορικά γεγονότα ούτε μεγάλες κοινωνικές συγκρούσεις. Οι προκαταλήψεις είναι συμπτώματα. Αποφασιστικές σημασίες έννοιες είναι ο φόβος και προπάντων η εχθρότητα.

Είναι ενδεικτικό πως οι Γερμανοί διανοούμενοι και εκείνοι οι πολιτικοί που αντιμετωπίζουν με κριτική και καταδικαστική στάση τις επιθετικές ενέργειες εναντίον ξένων δεν χρησιμοποιούν πια, όπως στο παρελθόν, τον όρο «προκατάληψη» (Vorurteil). Ο όρος με τον οποίο χαρακτηρίζονται αυτά τα φαινόμενα είναι «εχθρότητα προς τους αλλοδαπούς» (Ausländerfeindlichkeit). Η πρακτική συνέπεια αυτής της εξέλιξης είναι ότι τώρα δεν θεωρείται ως επαρκής μόνο η διαφώτιση (Aufklärung) των πολιτών, ιδιαίτερα των νέων, αλλά προβάλλεται ως επιβεβλημένη και η λήψη μέτρων, τόσο στα πλαίσια της κοινωνικής πολιτικής για την εξουδετέρωση των αιτίων αυτής της εχθρότητας, όσο και δικαστικών και αστυνομικών μέτρων για την πρόληψη και την καταστολή της βίας των φασιστοειδών ομάδων κρούσεως.

Στην αναφερθείσα μελέτη *Ο αυταρχικός χαρακτήρας* δίνεται η προτεραιότητα όχι στην «προκατάληψη» αλλά στην έννοια του «εθνοκεντρισμού». Αυτή σημασιοδοτεί τον στενό, λαϊκιστικό πολιτισμικό ορίζοντα του ατόμου. Ο «εθνοκεντρικός χαρακτήρας» είναι συνδεδεμένος με πολιτισμικά στοιχεία που του είναι οικεία και απροβλεπτότατα αποδεκτά και διακρίνεται από μια ανελαστική αντίδραση προς καθετί ξενότροπο. Προέχει η θετική σχέση του ατόμου με την ομάδα που θεωρεί δική του. Πρόκειται για μια ψυχολογικά επιλεγμένη ταύτιση και όχι για μια ενσωμάτωση καθοριζόμενη από την κοινωνική θέση του ατόμου. Από αυτήν την ταύτιση απορρέει η γενική απόρριψη των ξένων κοινωνικών ομάδων. Οτιδήποτε ξένο είναι κατά συνέπεια εχθρικό, επικίνδυνο για τις παραδεγμένες αξίες και για την κοινωνική ευημερία. Η ξένη ομάδα θα πρέπει γι' αυτό να καταπιεσθεί, να τεθεί υπό έλεγχο ή να διαχωρισθεί και να αποκλεισθεί ολοκληρωτικά από το κοινωνικό περιβάλλον ή (σε μορφές ακραίου ρατσιστικού εθνοκεντρισμού) και να εξοντωθεί.

Οι παραστάσεις και οι μομφές εναντίον των κοινω-

νικών ομάδων που θεωρούνται ξένες παίρνουν τη μορφή επαναλαμβανόμενων στερεοτυπιών, από τις οποίες απουσιάζει οποιαδήποτε λογική συνοχή. Στην πιο ακραία και πιο σκοτεινή μορφή τους, σε όλη την παγκόσμια ιστορία, παρουσιάζονται τέτοιες παραστάσεις και μομφές στο φαινόμενο του αντισημιτισμού. Ο αντισημιτισμός είναι η προκατάληψη «κατ' εξοχήν». Δεν είναι οι παραστάσεις, στην πραγματικότητα συγκεχυμένες, τερατώδεις και κυδαίees φαντασιώσεις για τους Εβραίους, αυτές που προκαλούν την εχθρότητα εναντίον τους, αλλά αντίστροφα η εχθρότητα προηγείται λογικά και χρονικά των προκαταλήψεων. Η εχθρότητα είναι εκείνη που τις συγκροτεί. Η έλλειψη στοχασμού που διακρίνει τον εθνοκεντρικό χαρακτήρα προκαλεί, με ιδιαίτερα έντονο ψυχαναγκαστικό τρόπο, τις κίβδηλες προβολές των στερεοτυπικών σχημάτων στον Εβραίο, ο οποίος αντιμετωπίζεται ως ο «κατ' εξοχήν ξένος».

Η μελέτη για τον «αυταρχικό χαρακτήρα» δίνει την προτεραιότητα στην ταύτιση του ατόμου με μια ομάδα, αλλά εξαίρει στη συνέχεια την εχθρότητα και τις προκαταλήψεις που καθορίζονται από αυτήν την ταύτιση. Μπορούν ωστόσο να γίνουν μερικές σκέψεις, που ίσως επιτρέπουν την αντιστροφή της λογικής ακολουθίας στη σχέση της ταύτισης με μια ομάδα και της εχθρότητας. Με ιδιαίτερη έμφαση επισημαίνεται σε αυτήν την έρευνα πως η ταύτιση με μια ομάδα δεν έχει πια άμεση σχέση με την εκ των πραγμάτων καθοριζόμενη κοινωνική θέση του ατόμου. Δεν είναι επομένως δυνατόν να χαρακτηριστεί αυτή η ταύτιση ως πρωτογενής. Πρόκειται για μια ψυχολογική ταύτιση όχι εντελώς άσχετη από τις παραδόσεις και τις οικείες παραστάσεις του ατόμου, σε μια εποχή όμως που οι παραδοσιακές σχέσεις και οι μέχρι τώρα αποδεκτές ηθικές αξίες εξασθενούν, ενώ οι οικείες παραστάσεις δεν αντανακλούν πια την πραγματικότητα. Οι αρνητικές αποφάνσεις για τις κοινωνικές ομάδες που θεωρούνται ξένες εκφράζουν τη δυσφορία του «αποξενωμένου» ανθρώπου –που δεν είναι σε θέση να καταλάβει τα αίτια της «κακοδαιμονίας» του– και όχι βέβαια τις ιδιότητες αυτών που γίνονται στόχοι της προκατάληψης. Η ταύτιση με μια ομάδα είναι κυρίως το αποτέλεσμα της επιλογής του απομονωμένου και ξεριζωμένου ατόμου. Δεν καθορίζεται από οργανικές κοινωνικές σχέσεις, αλλά από την απουσία τέτοιων σχέσεων. Ο φόβος και το αίσθημα της απειλής παίζουν αποφασιστικό ρόλο. Η πνιγνή ατμόσφαιρα που προκαλείται από την οικονομική ανασφάλεια και την απομόνωση στον κατεστραμμένο οικολογικά και πολιτισμικά χώρο ερεθίζει την υποψία για την πανταχού παρουσία και συνωμοσία αόρατων εχθρών. Ο «εχθρός», που κατά κανόνα ταυτίζεται με τον ξένο ή με τον θεωρούμενο ως ξένο, είναι ο παράγοντας που υπαγορεύει την ανάγκη της ομαδοποίησης και ενδεχομένως της υποταγής σε έναν αυταρχικό ηγέτη.

Η ύπαρξη του «εχθρού» αποτελεί προϋπόθεση για τη συγκρότηση ολοκληρωτικών κυριαρχικών σχέσεων. Το άτομο που δεν μπορεί να βρει εναλλακτικές λύσεις προσπαθεί να αντιμετωπίσει το φόβο και τη μόνωσή του μέσα στη μάza, για να αποκτήσει έτσι την ψευδαίσθηση της δύναμης και μιας διεστραμμένης κοινωνικότητας. Έχει ταυτόχρονα την ψευδαίσθηση της άσκησης κυριαρχικής εξουσίας, όταν του δίνεται η ευκαιρία να πιστεύει πως υπάρχουν υποδεέστερες κοινωνικές ομάδες που μπορεί να τις περιφρονεί και να τις καταπιέζει.

Οι αυταρχικοί κυρίαρχοι δεν έχουν πάντοτε προκαταλήψεις. Έχουν όμως εχθρούς. Χρειάζονται τον εχθρό για να θεμελιώνουν, να αναπαράγουν και να σταθεροποιούν την εξουσία τους. Οι δημαγωγοί ηγέτες και οι αγκιτάτορες που τους υπηρετούν διαθέτουν αρκετό κυνισμό για το «παχνίδι» του φόβου και της εχθρικής απειλής. Εφαρμόζουν αδίστακτα την τεχνική του υποδαυλιστή και πολλαπλασιαστή του φόβου, της εχθρότητας και των προκαταλήψεων. Και υπάρχει ακόμα το φαινόμενο εκείνο όπου η τεχνητή, κυνική επιλογή του εχθρού μεταβάλλεται από τη δίψα για την εξουσία σε παρανοϊκό μίσος, παραληρηματικό φανατισμό και επιδίωξη ολοκληρωτικής εξόντωσης –με την (όχι τελείως απωθημένη) επίγνωση του ψέματος, που είναι η άλλη όψη του φανατισμού. Όπως αναφέρει ο Χέρμαν Ράουσνινγκ (Hermann Rauschning) στο βιβλίο του *Συνομιλίες με τον Χίτλερ*, έλεγε αυτός: Αν δεν υπήρχε ο Εβραίος, «τότε θα έπρεπε να τον εφεύρουμε εμείς. Χρειαζόμαστε έναν ορατό εχθρό, όχι έναν αόρατο». Πώς όμως θα μπορούσε ο «εχθρός» να είναι εφευρήμα του και ταυτόχρονα «ορατός»; Ο Χίτλερ χρειαζόταν έναν έστω πλασματικό, αλλά οπωσδήποτε «εικονικό» εχθρό. Ενίσχυσε και υποδαύλισε τον αναζωπυρωμένο από προηγηθείσες διαδικασίες αντισημιτισμό και ολοκλήρωσε τον εκχυδαϊσμό μιας ευρωπαϊκής, μέχρι τότε πολιτισμένης κοινωνίας. Η επικράτηση της ολοκληρωτικής κυδαιότητας ήταν μία από τις προϋποθέσεις της ολοκληρωτικής τρομοκρατίας. Τους Εβραίους επιδίωξε πρώτα να τους δαιμονοποιήσει –ως δόθεν εκείνους που κατά μυστηριώδη τρόπο ελέγχουν όλα τα κέντρα οικονομικής και πολιτικής (καπιταλιστικής και κομμουνιστικής...!) εξουσίας– και μετά να τους υποβαθμίσει στον έσχατο βαθμό, παρομοιάζοντάς τους με ανωφελή ζωύφια (Ungeziefer), για να τους εξοτώσει στους θαλάμους αερίων.

Δεν είναι τυχαίο πως κυρίως ασήμαντοι, ημιμορφωμένοι ψευδοδιανοούμενοι στελέχωσαν πρώτο το ναζιστικό κίνημα. Το αντισημιτικό μένος του Χίτλερ (αποτέλεσμα και του φθόνου του αποτυχημένου «καλλιτέχνη» προς τους δεσπόζοντες τότε Εβραίους διανοούμενους και καλλιτέχνες) εκδηλώνει την εχθρότητα προς τη διανοήση γενικότερα. Το λειτουργικό κάψιμο των βιβλίων αποτελεί μόνο ένα σύμπτωμα. Η αντισημιτική εχθρότητα παίρνει τη μορφή

μιας ολοκληρωτικής επίθεσης εναντίον του πνεύματος. Είναι ακόμα η βαθύτερη αποστροφή των φορέων της προς τον δυστυχισμένο εαυτό τους.

Ο Καρλ Σμίτ (Carl Schmitt), συνταγματολόγος και πολιτικός θεωρητικός συγγραφέας, ένας από τους ευφυέστερους εκφραστές ολοκληρωτικών τάσεων στην περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, ανάγει την ιδιαιτερότητα της πολιτικής οντότητας στην αντίθεση ανάμεσα στον «φίλο» και τον «εχθρό». Στην πραγματικότητα ασχολήθηκε σχεδόν αποκλειστικά με την έννοια του «εχθρού», που την υποστασιοποιεί στο έργο του. Στη θέση άλλωστε που διατύπωσε για την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης ως την κατ' εξοχήν υπαρξιακή κατάσταση του κυρίαρχου («Κυρίαρχος είναι αυτός που αποφασίζει για την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης» (Πολιτική θεολογία) εμφανίζεται, αν και έμμεσα, εντούτοις με επαρκή σαφήνεια, η κεντρική σημασία που έχει γι' αυτόν η έννοια του «εχθρού». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ακόλουθα αποσπάσματα από κείμενο που δημοσίευσε το 1932:

Ο πολιτικός διαχωρισμός, στην ιδιαιτερότητα του οποίου ανάγονται οι πολιτικές πράξεις και τα πολιτικά κίνητρα, είναι ο διαχωρισμός ανάμεσα στον φίλο και τον εχθρό. [...] Ο πολιτικός εχθρός δεν χρειάζεται να είναι από νηκική άποψη κακός, δεν χρειάζεται να είναι από αισθητική άποψη άσχημος. Δεν πρέπει απαραίτητα να προβάλλει ως οικονομικός ανταγωνιστής, μπορεί μάλιστα να εμφανίζεται πλεονεκτική η ύπαρξη συναλλακτικών σχέσεων μαζί του. Είναι μόνο ο άλλος, ο ξένος, και αρκεί για την οντότητά του πως με ένα ιδιαίτερα έντονο υπαρξιακό νόημα είναι αυτός κάτι άλλο και ξένο, ώστε σε μια ακραία περίπτωση να είναι δυνατή μαζί του η σύγκρουση. [...] Η πολιτική αντίθεση είναι η πιο έντονη και ακραία αντίθεση, και κάθε συγκεκριμένη αντίθεση είναι σε τόσο μεγαλύτερο βαθμό πολιτική όσο περισσότερο πλησιάζει το ακρότατο σημείο ομαδοποίησης σε φίλους και εχθρούς. [...] Ο πόλεμος είναι συνέπεια της εχθρότητας, γιατί αυτός αποτελεί την υπαρξιακή άρνηση της άλλης ύπαρξης (Der Begriff des Politischen).

Αυτό που κάνει τον Καρλ Σμίτ να αποτελεί μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα περίπτωση ανάμεσα στους άλλους φασιστοειδείς πολιτικούς θεωρητικούς είναι ο αποκάλυπτος και προκατάληπτος τρόπος με τον οποίο διατυπώνει τις σκέψεις του για την υπαρξιακή αναγκαιότητα και τον καθοριστικό λειτουργικό ρόλο του εχθρού στα ολοκληρωτικά ρεύματα. Υποστασιοποιεί τον εχθρό και παραιτείται από την απόδοση πραγματικών ή πλασματικών αρνητικών ιδιοτήτων σε αυτόν, αποκαλύπτοντας έτσι τον δευτερογενή ρόλο των προκαταλήψεων στη συγκρότηση της εχθρότητας. Η κυριαρχική απόφαση (soveräne Entscheidung), η αυτόχρονη απόφαση, που δεν απορρέει ούτε από μια ορθολογική εκτίμηση ούτε από κανόνες δικαίου, καθορίζει, σύμφωνα με τον Σμίτ, τον εχθρό και προκαλεί την κατάσταση εκτάκτου ανά-

γκης (Ausnahmezustand): την από τους κανόνες αποκλίνουσα οριακή υπαρξιακή κατάσταση. Η προκατάληψη υποβαθμίζεται από την υπαρξιακή κρίση.

Ο χιτλερικός αντισημιτισμός, ενοποιώντας όλους τους επιμέρους εχθρούς σε έναν και μοναδικό, τον Εβραίο, υποστασιοποιεί κι αυτός την έννοια του «εχθρού». Ο όρος-τερατούργημα «εβραίο-πλουτοκρατικο-πολοσεβικός» είναι η άλλη, η κυδαία όψη της υποστασιοποίησης.

Ο δευτερογενής χαρακτήρας της προκατάληψης δεν εξαλείφει τη δημαγωγική «χρησιμότητά» της. Κινητήρια δύναμη του αυταρχισμού είναι βέβαια η εχθρότητα. Αν και η προκατάληψη αποτελεί, όπως ήδη αναφέρθηκε, συνέχειά της, επιφανειακά δεσπόζει και πριν και μετά την εχθροπραξία. Ως μαζικό φαινόμενο συνυπάρχει όμως με μια μορφή αμφιβολίας, παρ' όλες τις στερεοτυπίες με τις οποίες εκφράζεται. Είναι κυρίως η αμφιβολία στη φάση εκείνη που οι φορείς της ταλαντεύονται, αναζητούν ακόμα τον «πραγματικό εχθρό». Παίζει πια δευτερεύοντα ρόλο, όταν οι μηχανισμοί της ένοπλης σύρραξης ή της εξόντωσης αυτονομούνται από τις ιδεολογικές αφετηρίες τους. Μέσα στο Άουσβιτς, όπου ο μηχανισμός εξόντωσης έχει αποκτήσει την αυτοδυναμία του, μία μόνο «προκατάληψη» μπορεί ακόμα να παίζει κάποιο ρόλο: πως οι Εβραίοι, και οι Τσιγγάνοι, είναι υποδεέστερα όντα, εναντίον των οποίων μπορεί κανείς να εκτελεί όλα όσα υπαγορεύουν οι εκ των άνω εκπορευόμενες διαταγές ή να ενεργεί ό,τι επιβάλλεται από τους ίδιους τους μηχανισμούς της εξόντωσης, χωρίς να χρειάζεται να βασανίζει γι' αυτό τη συνείδησή του. Οι προκαταλήψεις εμφανίζονται πάλι –απολογητικά και ψιθυριστά– μετά την εξόντωση: για να απαλύνουν ή και να αποθνήσκουν την ενοχή.

Αν γίνει δεκτή η άποψη πως το περιεχόμενο των προκαταλήψεων μεταβάλλεται –κάτι που δεν αντιφάσκει προς το χαρακτηρισμό τους ως στερεοτύπων–, τότε είναι αυτονόητο πως πρωτεύουν οι παράγοντες που τις προκαλούν. Ο αντιεβραϊσμός είναι ένα φαινόμενο με μακρά ιστορική διάρκεια. Το περιεχόμενο όμως των αντιεβραϊκών προκαταλήψεων δεν παραμένει αμετάβλητο. Κάθε φορά επικρατούν οι θρησκευτικές ή οι οικονομικές, οι πολιτικές ή οι πολιτισμικές προκαταλήψεις. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις προέρχονται αυτές από τη σφαίρα των σεξουαλικών και σαδομαζοχιστικών φαντασιώσεων. Ο ρατσιστικός αντισημιτισμός, που, χωρίς να εξαλείφει τις άλλες μορφές αντιεβραϊσμού, αποτελεί τη νεότερη και πιο κυδαία έκφρασή του, έχει όχι σπάνια ως συνέπεια να μην αναγνωρίζεται ως αντισημιτισμός ο πολιτισμικός αντισημιτισμός ή να υποτιμάται η επικινδυνότητά του.

Αναπόφευκτα τίθεται τώρα το ερώτημα για τον λειτουργικό ρόλο του «Εβραίου» μέσα στον κόσμο των αντισημιτικών παραστάσεων της νεότερης εποχής μας. Μάλλον πρόκειται για μια μορφή ψυχολογικής υποστασιοποίησης του εχθρού, που οι ιστορικές της καταβολές

είναι θρησκευτικές. Σε περιόδους ισχυρών κοινωνικών κρίσεων, κοινωνικής ανασφάλειας, συνακόλουθων φόβων και δυσφορίας, αλλά και ταυτόχρονης αδυναμίας κατανόησης των αιτιών λόγω της απουσίας, της ήττας ή της εξασθένησης της πειστικότητας των δημοκρατικών και αριστερών πολιτικών ρευμάτων, κινείται, με την επέμβαση πάντοτε του δημαγωγού αγκιτάτορα, η διαδικασία για τον εντοπισμό του «εχθρού». Η μακρά, αν και μεταλλαγμένη, θρησκευτική αντιεβραϊκή παράδοση και η ύπαρξη εβραϊκών μειονοτήτων στις περισσότερες χώρες του κόσμου διευκόλυναν την υποδαύλιση των φαντασιώσεων και της παράλογης υποψίας για τη δήθεν διεθνή εβραϊκή συνωμοσία. Ο «Εβραίος» του αντισημιτισμού συγκροτείται έτσι από τον ίδιο τον αντισημιτισμό. Προκαλείται το παράδοξο ο ρατσιστικός αντισημιτισμός να συγκαθορίζει μέχρι σήμερα την εβραϊκή ταυτότητα. Όχι λίγα από τα θύματα του ναζισμού είχαν ξεχάσει την εβραϊκή καταγωγή τους. Εβραίοι έγιναν πάλι μετά το Ολοκαύτωμα.

***

Σύμφωνα με την επικρατούσα εθνική ιδεολογία, οι Τούρκοι είναι οι «προαιώνιοι εχθροί» των Ελλήνων. (Δεν είναι όμως πια ανεδαφική η ελπίδα ότι βρισκόμαστε στο κατώφλι της υπέρβασής της). Η μορφή εκείνη της «εθνικής συνείδησης» (δεν εννοώ την ελληνική πολιτισμική ταυτότητα), που διαμορφώθηκε και επικράτησε σε συνδυασμό με τις συγκεκριμένες ιστορικές διαδικασίες για το σχηματισμό και την εδαφική ολοκλήρωση του εθνικού κράτους, συνδέθηκε με την ύπαρξη του τουρκικού (και του κατά περιόδους επενεμφανιζόμενου σλαβικού) «εχθρού». Ένας κάποιος απόηχος της αναγκαστικής (μετά τη μικρασιατική ήττα) παραίτησης από τη δημαγωγική και εκ των προτέρων ξένη προς την πραγματικότητα «Μεγάλη Ιδέα» (της οποίας η κριτική διεργασία δεν επιδιώχθηκε ποτέ από την ελληνική παιδεία) εξακολουθεί να βρίσκει την έκφρασή του σε εθνικιστικά συνθήματα, που, χειραγωγούμενα ή όχι, είναι εξ αντικείμενου παράγωγα αποπροσανατολισμού από τα μεγάλα κοινωνικά και πολιτισμικά προβλήματα της εποχής μας.

Είναι οπωσδήποτε βέβαιο πως ενέργειες στρατοκρατικών κύκλων και δημαγωγικών σωβινιστικών ομάδων στην Τουρκία (όχι μόνο σε σχέση με την κυπριακή κρίση, στην ανάφλεξη της οποίας έπαιξαν πρωτεύοντα ρόλο η στρατιωτική δικτατορία στην Ελλάδα και οι φασιστοειδείς σύμμαχοί της στην Κύπρο) προκαλούσαν, τουλάχιστον μέχρι τώρα, δικαιολογημένα την εντύπωση απειλητικών διαθέσεων και επεκτατικών τάσεων. Αυτό συνέβαλλε αποφασιστικά στη διαρκή αναπαραγωγή της εχθρότητας, που είχε αυτονομηθεί από την ιστορική αφετηρία της: την οθωμανική σουλτανική καταπίεση. Η Τουρκία υποστασιοποιήθηκε ως ο «εχθρός». Στη συνείδηση ενός μέρους του ελληνικού πληθυσμού έγινε ο υπαρξιακός εχθρός, η δήθεν έκφραση της απόλυτης αντίθεσης προς τον ελληνισμό και της ολοκληρωτικής απειλής της ύπαρξής του.

Παραθέτω μερικές οριακές ίσως φράσεις από την *Αναφορά στον Γκρέκο* του Νίκου Καζαντζάκη:

Κάθε άνθρωπος, όταν ήμουν δυο και τριών χρονών, είχε και μυρωδιά δική του, και προτού σπκώσω τα μάτια να τον δω, το γνώριζα από τη μυρωδιά που έβγαζε [...].

Ασφαλτα ξεχώριζα πάνω απ' όλα τη μυρωδιά του Χριστιανού και του Τούρκου [...] Πιο βαθιά από τις πρώτες χαρές και τρομάρες που μου 'δωκε τ' όραμα του κόσμου, μια συγκίνηση αληθινά μοναδική επηρέασε ανυπολόγιστα τη ζωή μου: ο αγώνας ανάμεσα Κρήτης και Τουρκιάς [...] Δεν ήταν πια η Κρήτη κι η Τουρκιά που πάλευαν, ήταν το Καλό και το Κακό, το Φώς και το σκοτάδι, ο Θεός κι ο Διάβολος.

Είναι γνωστή η σχέση της όσφρησης με το ρατσισμό. Η υποβάθμιση του άλλου γίνεται ακριβώς με την υποτιθέμενη διαπίστωση της ταυτότητάς του με αυτήν τη ζωική, ως κατώτερη θεωρούμενη αίσθηση. Έτσι όμως εκδηλώνεται –όχι συνειδητά– και η έλξη που ασκεί αυτός που υποβαθμίζεται.

Απ' όλες τις αισθήσεις η πράξη της όσφρησης [...] είναι η πιο φανερή μαρτυρία της παρόρμησης που σε ωθεί να χαθείς μέσα στον άλλο, να γίνεις όμοιος μ' αυτόν. [...] Στην όραση μένει κανείς ό,τι είναι, στην όσφρηση ενώνεται με τους άλλους (M. Horkheimer-T.W. Adorno, Η διαλεκτική του διαφωτισμού).

Στο απόσπασμα που παρέθεσα, ξεχνάει ο Καζαντζάκης κάτι που ο ίδιος συχνά περιγράφει στο έργο του: πως, αν κάτι με βεβαιότητα ενώνει Έλληνες και Τούρκους, είναι τουλάχιστον η αγάπη για τις ίδιες μυρωδιές. Η υπαρξιακή σημασία του εχθρού στον Καζαντζάκη είναι προφανής. Οι παραπάνω φράσεις (που μπορούν να χαρακτηρισθούν και ως κίτς) βρίσκονται σε ένα βιβλίο το οποίο –υποτίθεται– περιέχει αυτοβιογραφικές εξομολογήσεις και δεν ανήκει στα καλύτερα του συγγραφέα. Στα έργα εκείνα στα οποία λειτουργεί ως μυθιστοριογράφος, υπάρχουν θαυμάσιες περιγραφές Τούρκων (π.χ. στο μυθιστόρημα *Ο Καπετάν Μιχάλης*). Και όμως, αυτό δεν μετριάξει την απόλυτα υπαρξιακή σημασία του εχθρού. Στον Καρλ Σμίτ, του οποίου το φιλοσοφικό κλίμα δεν είναι πολύ διαφορετικό από εκείνο του Καζαντζάκη, «δεν χρειάζεται ο εχθρός να είναι από αισθητική άποψη άσχημος». Έτσι και στον Καζαντζάκη, οι ωραίες μυθιστορηματικές μορφές Τούρκων δεν παύουν να ενσαρκώνουν τον εχθρό. Είναι η άλλη όψη του «Κακού», του «Σκοταδιού» και του «Διαβόλου».

Χωρίς αμφιβολία, αντιμετώπισε και αντιμετωπίζει ακόμα η χώρα μας σοβαρά προβλήματα με το κράτος Τουρκία, που δεν είναι προϊόντα φαντασιώσεων ή προκαταλήψεων. Η καταπίεση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την τουρκική κρατική εξουσία, οι εγκληματικές ενέργειες της πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας σε βάρος των Κούρδων αλλά και της τουρκικής δημοκρατικής αντιπολίτευσης πρέπει να καταδικάζονται. Αυτές όμως οι διαπιστώσεις δεν είναι επαρκείς για να ε-

ξηγήσουν την ύπαρξη των σκοτεινών προκαταλήψεων και μιας υπόκωφης εχθρότητας προς τους Τούρκους. Δικτατορίες έχουν άλλωστε υπάρξει και στην Ελλάδα στο άμεσο παρελθόν. Ανεπίτρεπτη, αντίθετη προς τα ανθρώπινα δικαιώματα και παράλογη είναι η επιδίωξη παρεμπόδισης της τουρκικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης να καθορίζει η ίδια και να εκδηλώνει την εθνική της ταυτότητα.

***

Σε μια περίοδο πολιτισμικής κρίσης, οικολογικής καταστροφής, ιδιαίτερα του άστεως, και νεοφιλελεύθερης καπιταλιστικής ασυδοσίας, όταν βαθμιαία η ανεργία παύει να αποτελεί απόκλιση και γίνεται κανόνας, και η οικονομική και κοινωνική ανασφάλεια δεσπόζει, χωρίς να προσφέρονται εναλλακτικές λύσεις, τότε ο φόβος και η εχθρότητα μπορούν να εμφανιστούν απροκάλυπτα – με συνέπεια σοβαρούς κινδύνους για τη δημοκρατία. Όταν το περιβάλλον γίνεται εχθρικό, αρχίζει η αναζήτηση του «εχθρού». Οι προκαταλήψεις, προϊόντα και μιας θρυμματισμένης λογικής, έρχονται να «νομιμοποιήσουν» την επιθετικότητα και να «προστατεύσουν» ιδεολογικά το ξεριζωμένο άτομο. Ακροδεξιά κινήματα στη Δυτική Ευρώπη, νέα σωβινιστικά και φασιστοειδή ρεύματα στην Ανατολική Ευρώπη, φονταμενταλισμός στις ισλαμικές χώρες, χριστιανικός φονταμενταλισμός και ολοκληρωτικές σχέσεις (όχι μόνο στην Αμερική), ινδουιστικός φονταμενταλισμός, ορθόδοξος φονταμενταλισμός στο Ισραήλ και διάφορα σκοταδιστικά ρεύματα και ομάδες που είναι φορείς επικίνδυνων, παρανοϊκών, σε τελευταία ανάλυση φασιστοειδών φαντασιώσεων σε όλον τον κόσμο (και στην Ελλάδα), είναι μόνο μερικές από τις δυνάμεις που σε παγκόσμιο επίπεδο αποτελούν απειλή για τη δημοκρατία και τον πολιτισμικό πλουραλισμό.

Ας ελπίσουμε πως υπάρχει ακόμα η προοπτική της συγκρότησης και της εδραίωσης, μέσα από πολύμορφες και πολυδιάστατες διαδικασίες, κοινωνικών δομών και δυνάμεων που εξασφαλίζουν την ύπαρξη μιας δημοκρατικής και πολιτισμικά πλουραλιστικής κοινωνίας. Αυτές οι διαδικασίες πρέπει να συμπορεύονται με την απόλυτη θεμιτή και επιβεβλημένη διαρκή επιδίωξη –σε όλες τις σφαίρες και σε όλο τον μικρόκοσμο της κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας– αφοπλισμού των εχθρών της δημοκρατίας, των άμεσων ή έμμεσων εκπροσώπων του αυταρχισμού. Ο νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός –με την ανεργία και τη διάλυση των θεσμών κοινωνικής πρόνοιας, την εξασθένηση της κοινωνικής αλληλεγγύης, τον ανταγωνισμό όλων εναντίον όλων (και ανάμεσα στους κοινωνικά ασθενέστερους) και με τη γενικότερη οικονομική και υπαρξιακή ανασφάλεια που προκαλεί –όχι μόνο δεν αφοπλίζει, αλλά ενισχύει τους εχθρούς της δημοκρατίας.

[Ο κ. Ανδρέας Χριστινίδης, πανεπιστημιακός, έχει ασχοληθεί με θέματα ξενοφοβίας, αντισημιτισμού, γενοκτονίας και διακρίσεων. Από τις εκδόσεις «Ίνδικτος» κυκλοφορεί το βιβλίο του «Εχθρότητα και Προκατάληψη». Το παραπάνω κείμενο έχει δημοσιευθεί στο περιοδικό *Νέα Εστία* (Απρίλιος 2000).]

Ο Μωΰσης Χ. Πολίτης από τον Βόλο –πρώτος από αριστερά καθιστός–
με άλλους συμπολεμιστές του, το 1940

Τιμή στη Μεγάλη Επέτειο της 28ης Οκτωβρίου 1940

Πολλά στοιχεία έχουν δημοσιευθεί κατά καιρούς

για τη συμμετοχή των Ελλήνων Εβραίων στον Πόλεμο του '40.

Η ολόψυχη αυτή συμμετοχή ήταν μέσα στο πνεύμα της ομόφωνης γενικής κινητοποιήσεως των Ελλήνων.

*Σήμερα, τιμώντας τη μεγάλη επέτειο, δημοσιεύουμε για ιστορικούς λόγους,
μερικά διάσπαρτα ανέκδοτα στοιχεία.*

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΟΥ '40:

Το τραγούδι του Συνταγματάρχη Μ. Φριζή

Του ΑΡΙΣΤΟΜΕΝΗ ΚΑΛΥΒΙΩΤΗ

Με τις πρώτες νίκες του Ελληνικού Στρατού εναντίον των Ιταλών, στο αλβανικό μέτωπο, αρχίζουν να κυκλοφορούν πολλά τραγούδια, που θέμα τους ήταν οι ελληνικές επιτυχίες.

Εκείνο, που μέχρι σήμερα δεν ήταν γνωστό, είναι το ότι πολλά τέτοια τραγούδια ηχογραφήθηκαν, το ίδιο διάστημα στην Αμερική. Οι ηχογραφήσεις μάλιστα αυτές συνεχίστηκαν και κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (με θέ-

ματα που αναφέρονταν κυρίως στην υπόδουλη Ελλάδα), μέχρι το 1943-1944.

Οι δίσκοι αυτής της κατηγορίας δεν κυκλοφόρησαν τότε, στην Ελλάδα λόγω της Κατοχής.

Ένα από τα τραγούδια, που κυ-

κλοφόρησε σε δίσκους στην Αμερική, είναι εκείνο που αναφέρεται στο θάνατο του Μ. Φριζή.

Όπως είναι γνωστό, ο Μαρδοχάιος Φριζής ήταν συνταγματάρχης του Ελληνικού Στρατού. Γεννήθηκε το 1893 στην Χαλκίδα και ήταν εβραϊκής καταγωγής. Κατατάχτηκε στον Ελληνικό Στρατό, εθελοντικά, το 1916.

Πολέμισε στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, πήρε μέρος στην εκστρατεία της Ουκρανίας, καθώς και στη Μικρασιατική Εκστρατεία.

Τον Νοέμβριο του 1940, επικεφαλής του αποσπάσματος Αώου, ανακόπτει την προέλαση των Ιταλών και είναι αυτός που πετυχαίνει αναστροφή του μετώπου και προέλαση των Ελλήνων.

Σκοτώθηκε πολεμώντας με γενναιότητα στην πρώτη γραμμή του μετώπου, κοντά στην Πρεμετή, στις 5 Δεκεμβρίου 1940.

Την προηγούμενη μέρα, 4 Δεκεμβρίου, είχε προαχθεί, επί του πεδίου της μάχης, στο βαθμό του συνταγματάρχη. Είναι ο πρώτος Έλληνας ανώτερος αξιωματικός που έπεσε νεκρός στον ελληνοϊταλικό πόλεμο.

Άγνωστο όμως παρέμεινε μέχρι σήμερα το γεγονός ότι στην Αμερική είχε κυκλοφορήσει, αμέσως μετά τον θάνατο του Μ. Φριζή, ένα τραγούδι που αναφέρονταν στη θυσία του. Έχει τίτλο «Συνταγματάρχης Μ. Φριζής (συρτό)». Σαν συνθέτης του αναφέρεται ο κλαρινίστας Αντώνης

Σακελλαρίου (1888-1963). Ο τελευταίος, που κατάγονταν από τη Λιβαδειά και είχε κάνει καριέρα στην

φανίζεται ο Π. (Peter) Λάντζας, για τον οποίο μέχρι στιγμής δεν γνωρίζουμε τίποτα.

Η μελωδία του τραγουδιού πιθανότατα είναι κάποιος παραδοσιακός σκοπός, με ρυθμό συρτό, πάνω στον οποίο ο Σακελλαρίου έγραψε τα λόγια του τραγουδιού.

Η κυκλοφορία του τραγουδιού στην Αμερική φανερώνει ότι ο θάνατος του Μ. Φριζή, στον Ελληνισμό της Αμερικής, προέκρινε μεγάλη εντύπωση.

Οι στίχοι του τραγουδιού είναι οι παρακάτω:

Μαύρα μαντάτα ήρθανε,
πικρά, φαρμακωμένα.
απ' τα βουνά της Κορυτσάς,
τα αιματοβαμμένα.

Σκοτώθηκε ένας ήρωας,
ένα σωστό λιοντάρι,
κι ο Χάρος τον φοβήθηκε,
που πήγε να τον πάρει.

Μήπως και δεν τον άκουσες,
μήπως δεν τον γνωρίζεις;
απ' την Χαλκίδα ήτανε,
συνταγματάρχης Φριζής.

Εμπρός παιδιά! εφώναξε,
το θέλει η πατρίδα,
εις το Θεό και τον στρατό,
έχ' όλη την ελπίδα.

Σκοτώθηκε ο ήρωας,
που λίγους είχε ταίρι,
για την Ελλάδα έπεσε,
με το σπαθί στο χέρι.

[Από το περιοδικό *Συλλογές*,
Ιανουάριος 2002]

Η ετικέτα του δίσκου που περιέχει το τραγούδι «Συνταγματάρχης Μ. Φριζής» (Συλλογή Αρχ. Καλυβίων).

Αμερική, είχε υπηρετήσει εθελοντής στον ελληνικό στρατό το 1912 και την περίοδο 1918-1922. Δεν πρέπει να αποκλειστεί το γεγονός πιθανής γνωριμίας του με τον Μ. Φριζή. Στην Αμερική ο Σακελλαρίου ηχογράφησε μεγάλο αριθμό τραγουδιών, τα οποία κυκλοφόρησαν σε δίσκους. Το 1941 ηχογραφεί τέσσερα τραγούδια με πατριωτικούς στίχους.

Ένα από αυτά είναι το «Συνταγματάρχης Μ. Φριζής». Παίζει ο ίδιος κλαρίνο, συνοδευόμενος από λαούτο και ντραμς.

Η ηχογράφηση έγινε στην Νέα Υόρκη, στις 4 Απριλίου του 1941. Ο δίσκος κυκλοφόρησε από την εταιρεία Victor και έχει στοιχεία 26-8184/BS 3451-1. Κυκλοφόρησε επίσης και από την εταιρεία Orthophonic (S-587). Τραγουδιστής εμ-

«Εμπρός Σύνταγμα Κοέν»

Πολεμικές αναμνήσεις του Ισαάκ Ρούσσο

Η 28η του Οκτώβρη 1940 με βρήκε κληρωτό στο 10ο λόχο του 19ου Συντάγματος πεζικού στα Σέρρας όπου γεννήθηκα.

Αρχικά το Σύνταγμα πέρασε στην Άνω Βροντού στα βουλγαρικά σύνορα. Αρχές του Γενάρη 1941 περάσαμε στην Αλβανία, η πρώτη επαφή με τους Ιταλούς ήτανε στο Πόγραδετς όπου ουσιαστικά οι πολεμικές επιχειρήσεις είχανε μικρή εξέλιξη. Για μας ήτανε το βάπτισμα του πυρός και η πρώτη γεύση του μπαρουτού.

Λίγες μέρες μετά τραβήξαμε για το κεντρικό μέτωπο, εκεί οι μάχες ήταν οφοδρές, συνάδελφοι πέσανε, πολλοί οι τραυματίες και τα κρυοπαγήματα ώπου ήρθε διαταγή να περάσουμε στη δεύτερη γραμμή για αναδιοργάνωση, παραδίδοντας τα χαρτώματα σε άλλες μονάδες. Μέσα στο βαθύ σκοτάδι έγινε η ανταλλαγή, εμείς στα όπισθεν και οι άλλοι μπροστά.

Άκουσα έξαφνα τον λοχαγό της μονάδας που προχωρούσε να διατάζει «Εμπρός Σύνταγμα Κοέν» η λέξη Κοέν, εβραϊκής προέλευσης, όπως και η δική μου καταγωγή με γέμισε περιέργεια και έπιασα τον πρώτο στρατιώτη που βρέθηκε μπροστά μου και τον ρώτησα γιατί ο λοχαγός ανέφερε Σύνταγμα Κοέν. Όλως τυχαία και με μεγάλη έκπληξη ήταν ένας παλιός μου φίλος από τη Θεσσαλονίκη, ο **Δαβίδ Ζαρά**, αγκαλιαστήκαμε στα πεταχτά και μου 'πε σύντομα ότι οι περισσότεροι στρατιώτες στο Σύνταγμα είμαστε από τη Θεσσαλονίκη και πολλοί έχουν το επίθετο Κοέν.

Ξημερωθήκαμε σ' ένα δάσος μακριά από τις μάχες, ήταν η 14η Μαρτίου 1941, οι Ιταλοί άρχισαν μια τρομερή αντεπίθεση με σκοπό να καταλάβουν τα υψώματα από τις Ελληνικές δυνάμεις, αλλά δεν τα κατάφεραν κι έτσι οι προσπάθειες του Μπενίτο Μουσουλίνι έμειναν άκαρπες αλλά το Σύνταγμα Κοέν αποδεκατίστηκε.

Τον Απρίλη του 1941 ο Γερμανικός Στρατός μπήκε στην Ελλάδα από το Βορρά, το μέτωπο στην Αλβανία κατέρρευσε και οι στρατιώτες σκορπισμένοι πήραμε το δρόμο για τα σπίτια μας.

Κάτω από το Μέτσοβο και κοντά στην Καλαμπάκα σ' ένα σημείο που λέγεται Κερασιά, μπροστά από ένα ρηχό και φαρδύ ποτάμι, πιάσανε οι Γερμανοί μια γέφυρα και σταμάτησαν την πορεία μας για να μην εμποδίσουμε την προέλασή τους εντός της Ελλάδας. Εκεί μαζεuthήκαμε χιλιάδες στρατιώτες και μια μέρα γνώρισα κάποιον από το Σύνταγμα Κοέν. Απ' αυτόν έμαθα ότι ο φίλος μου ο Δαβίδ Ζαρά έπεσε στη μάχη με πολλούς άλλους.

Τον Ιούνιο του 1946 μετανάστευσα στο Ισραήλ κι όλα τα χρόνια δε στάθηκε δυνατό να μάθω περισσότερες λεπτομέρειες για το Σύνταγμα Κοέν.

Σ' ένα από τα ταξίδια μου στην Ελλάδα, με το καράβι «Βεργίνα», γνώρισα έναν έμπορο ξηρών καρπών που έχει μαγαζί στην οδό Μενάνδρου στην Αθήνα, απέναντι από την εκκλησία του Αγ. Κωνσταντίνου, τον **Αντώνη Κοκολάκη**. Αυτός μου διηγήθηκε ότι ένας συγχωριανός του στη Χίο του μίλησε για τον πόλεμο στην Αλβανία και του είπε σχετικά με την πανωλεθρία του Συντάγματος Κοέν. Ένα χρόνο μετά που ταξίδεψα στην Αθήνα πήγα να βρω τον Αντώνη Κοκολάκη με το σκοπό να ζητήσω λεπτομέρειες για τον συγχωριανό του. Μόλις όμως μπήκα στο μαγαζί του είδα δυο γυναίκες στα μαύρα, ήταν η γυναίκα του και η κόρη του. Μου είπανε ότι ο Αντώνης ανήκει στον άλλο κόσμο. Έτσι ματαιώθηκε η επιθυμία μου να μάθω από αυτόπτες μάρτυρες συγκεκριμένα για την εξέλιξη της μάχης που εξόντωσε το Σύνταγμα Κοέν.

[Οι παραπάνω πολεμικές αναμνήσεις, με τον απλό τρόπο εκφράσεώς τους, διατηρούν όλη τη δύναμη του λαϊκού ντοκουμέντου].

Στους Εβραίους που έπεσαν το 1940-'41

Μια πατρίδα τυλιγμένη στ' αγκάθια, στο μίσος των άλλων, με τη μνήμη, με τη δόξα, με την αγάπη της ελεύθερης γης, έρχονταν οι Ξένοι, οι βάρβαροι της οργής, με την πράσινη μοίρα τους, με τη γκριζά σφραγίδα της μαύρης τους ράτσας, νομίζουν πως η νίκη είναι στα στιγμιτισμένα τους χέρια, στην ψεύτικη θέληση του ηγέτη.

Με τα βάνασα λόγια, με το πρόστυχο πρόσωπο. Μα ο λαός μας, με μια μνήμη παλιά, με την αιώνια του δόξα, με πίστη, με θάρρος, πολεμά με την καρδιά του, με τα στήθια, για τη θυσία, για τη λατρεία του τόπου που είδε στον ήλιο, κι αυτοί, οι λίγοι, πολεμούν με τους άλλους, με τ' αδελφία της μάχης, γενναίοι, ακλόνητοι, χωρίς λογιισμό έδωσαν τη ζωή τους, τη μόνη ζωή τους, με θλίψη για τη γυναίκα που έχασαν, τα παιδιά τους, τη Μάννα...

Οι Εβραίοι της μιας τους πατρίδας αγωνίστηκαν και πέθαναν για την πίστη, για την νίκη. Και ίσως το θάνατο...

Ζ. Στάλιος
Συγγραφέας

-Μέλος του Ελληνικού Εβραϊκού Συνδέσμου

Η Γερμανική Κατοχή στην Ήπειρο, σύμφωνα με ανέκδοτες αναφορές

Η επιχείρηση σύλληψης και εκτόπισης των Εβραίων των Ιωαννίνων

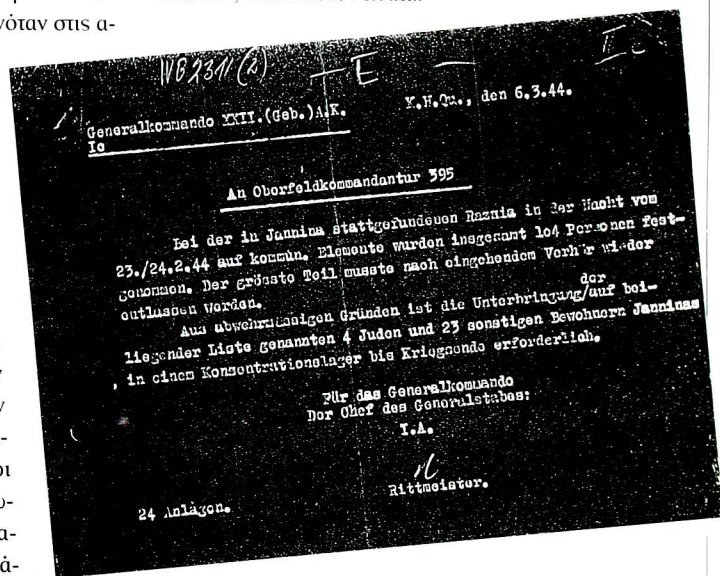
Του ΚΩΣΤΑ Π. ΦΩΤΟΥ

Στις αρχές Ιουνίου 1944 μεταφέρεται σταδιακά στην περιοχή της Ηπείρου από το Μαυροβούνιο η περίφημη 1η Ορεινή Μεραρχία κάτω από την ηγεσία του στρατηγού Walter von Stettner με σκοπό την εκκαθάριση της περιοχής από την αυξανόμενη δράση των ανταρτικών μονάδων, καθώς και την αποτροπή μιας πιθανής απόβασης των συμμαχικών δυνάμεων. Η τελευταία αναμενόταν στις ακτές Ιονίου, από Πρέβεζα μέχρι και Ηγουμενίτσα. Μέσα στον Αύγουστο θα ολοκληρωθεί η μετακίνηση και η εγκατάσταση των γερμανικών στρατιωτικών μονάδων και η αντικατάσταση των ιταλικών στην περιοχή Ηπείρου και Αιτωλοακαρνανίας και θα αποτελέσουν το XXII Ορειβατικό Σώμα Στρατού υπό την ηγεσία του στρατηγού Lanz.

Τα στρατεύματα της Wehrmacht προέβησαν σε σωρεία εγκληματικών ενεργειών εναντίον του άμαχου πληθυσμού στην Ήπειρο, όπως στη Μουσιωτίτσα, το Κοιμένο Άρτας, τις Λιγγιάδες, Φανάρι Ζαγόρι και σε πολλά άλλα μέρη. Παρακάτω παρουσιάζω, με βάση ανέκδοτες γερμανικές αναφορές, μερικά γεγονότα που είναι σχεδόν άγνωστα. Ένα απ' αυτά είναι και η μεγάλη επιχείρηση, που είχε σα στόχο κομμουνιστικά στοιχεία στην πόλη των Ιωαννίνων και έγινε κατά τη νύχτα 23/24 Φεβρουαρίου 1944. Κατά την επιχείρηση αυτή (Razzia), που συμμετείχαν 800 περίπου άντρες του γερμανικού στρατού, συνελήφθησαν 108 Γιαννιώτες, κυρίως νεαρής ηλικίας. Την παραπάνω επιχείρηση προετοίμασαν οι Γερμανοί και με τη βοήθεια ανθρώπων εμπιστοσύνης, δηλαδή Ελλήνων καταδοτών.

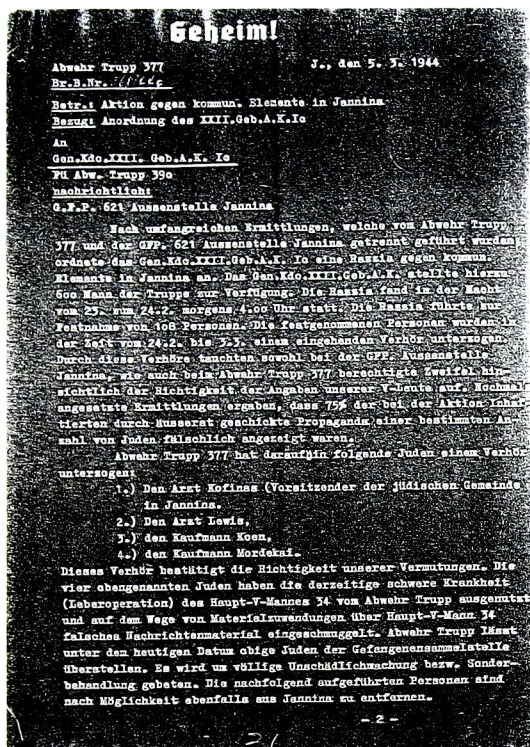
Από τα 108 άτομα που συνελήφθησαν, 27 νεαροί Γιαννιώτες οδηγήθηκαν στο Στρατόπεδο Συγκέντρωσης, Εργασίας και Εξόντωσης Mauthausen της

Αυστρίας. Μερικοί απ' αυτούς υπέκυψαν στις κακουχίες. Όσοι από τους κρατούμενους επέστρεψαν, μετά το τέλος του πολέμου, δοκίμασαν τον πολιτικό στιγματισμό και κοινωνικό αποκλεισμό της γιαννιώτικης κοινωνίας. Όμως, έστω και αργά, θα πρέπει Δήμος και Νομαρχία να αναγνωρίσουν τη θυσία τους και να τους αποκαταστήσουν, τουλάχιστον ηθικά.

Την επιχείρηση αυτή συνέδεσαν οι Γερμανοί, κατά δόλιο τρόπο, με μέλη της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ιωαννίνων. Τα τελευταία υπήρξαν δήθεν πληροφοριοδότες των Ελλήνων καταδοτών. Ωστόσο η εξόντωση των Εβραίων της πόλης είχε αποφασισθεί προ πολλού και έπρεπε απλώς να επινοηθεί μία αφορμή. Οι ανέκδοτες αναφορές βρέθηκαν στα κρατικά Αρχεία Νυρεμβέργης που διασώζουν ένα μεγάλο τμήμα του υλικού που χρησιμοποιήθηκε στις γνωστές και ομώνυμες δίκες.

Ακολουθεί η απόδοση των αναφορών στην Ελληνική με ελάχιστα σχόλια.

Γενικό Αρχηγείο XXII
Ορειβατικού Σώματος Στρατού
Επιτελικό Γραφείο Πληροφοριών

Ανώτατη Έδρα του Στρατηγείου, 6.03.44

Προς την Ανώτερη Διοίκηση της Μονάδας 395

Κατά την Επιχείρηση αναζήτησης και σύλληψης (Razzia), που έλαβε χώρα στα Ιωάννινα τη νύχτα 23/24 Φεβρουαρίου 1944 με στόχο κομμουνιστικά στοιχεία, συνελήφθησαν συνολικά 104 άτομα. Το μεγαλύτερο μέρος των συλληφθέντων, ύστερα από άμεση προανάκριση, έπρεπε να αφεθεί ελεύθερο.

Για λόγους ασφαλείας κρίνεται απαραίτητη η εκτόπιση σε κάποιο στρατόπεδο συγκέντρωσης, μέχρι το τέλος του πολέμου, των ατόμων που περιέχονται στη συνημμένη κατάσταση. Πρόκειται για 4 Εβραίους και 23 λοιπούς κατοίκων Ιωαννίνων.

Για το Γενικό Στρατηγείο
Ο αρχηγός του Επιτελείου
α.α.

(δυσανάγνωστη μονογραφή)
Rittmeister (Λοχαγός Ιππικού)

Συνημμένα 24

(Πρόκειται πιθανότατα για συνοδευτικά ατομικά δελτία που δε βρέθηκαν κατά την έρευνα)

ΑΠΟΡΡΗΤΟ

Μονάδα Αντικατασκοπίας 377 (Ιωάννινα), 5.03.1944
Br.B.Nr. (δυσανάγνωστο)

Θέμα: Επιχείρηση με στόχο κομμουνιστικά στοιχεία
στα Ιωάννινα

Σχετική: Διαταγή του XXII Ορειβατικού Σώματος
Στρατού, Επιτελ. Γραφ. Πληροφοριών

Προς
το Γενικό Αρχηγείο του XXII Ορειβατικού Σώματος
Στρατού, Επιτελ. Γραφ. Πληροφοριών

Για Μονάδα Αντικατασκοπίας 390

Κοινοποίηση: Μυστική Στρατιωτική Αστυνομία,
Μονάδα 621, Περιφερειακό τμήμα
Ιωαννίνων

Ύστερα από εκτεταμένες προανακρίσεις που διενεργήθηκαν ξεχωριστά, τόσο από τη Μονάδα 377 Αντικατασκοπίας, όσο και από τη Μυστική Στρατιωτική Αστυνομία 621 –Περιφερειακό Τμήμα Ιωαννίνων, το Γενικό Αρχηγείο του XXII Ορειβατικού Σώματος Στρατού–Επιτελικό Γραφείο Πληροφοριών διέταξε επιχείρηση αναζήτησης και σύλληψης (Razzia) κομμουνιστικών στοιχείων στα Ιωάννινα. Για το σκοπό αυτό το Γενικό Αρχηγείο του XXII Ορειβατικού Σώματος Στρατού έθεσε στη διάθεσή μας 600 άντρες του. Η επιχείρηση έλαβε χώρα τη νύχτα 23 προς 24 Φεβρουαρίου, ώρα 4 το πρωί και είχε σαν αποτέλεσμα τη σύλληψη 108 ατόμων. Τα συλληφθέντα άτομα ανακρίθηκαν άμεσα κατά το χρονικό διάστημα 24.02 μέχρι 3.03. Κατά τις παραπάνω ανακρίσεις, τόσο από τη Μυστική Στρατιωτική Αστυνομία–Παράρτημα Ιωαννίνων, όσο και από τη Μονάδα Αντικατασκοπίας 377, διαπιστώθηκαν δικαιολογημένες αμφιβολίες αναφορικά με την ακρίβεια των πληροφοριών που προέρχονταν από τους ανθρώπους εμπιστοσύνης μας. Σε επαναληπτικές ανακρίσεις που διατάχθηκαν προέκυψε ότι το 75% των ατόμων που συνελήφθησαν κατά την παραπάνω επιχείρηση υπήρξε θύμα μιας εξαιρετικά καλοστημένης προπαγάνδας ενός αριθμού Εβραίων που έκαναν ψευδείς καταγγελίες.

Ύστερα από τις διαπιστώσεις αυτές η Μονάδα Αντικατασκοπίας 377 οδήγησε σε ανάκριση τους παρακάτω Εβραίους:

1. το γιατρό Κοφίνα
2. το γιατρό Λευή
3. τον έμπορο Κοέν
4. τον έμπορο Μορντεκάν

Η προανάκριση αυτή επιβεβαίωσε την ορθότητα των υποψιών μας. Οι παραπάνω Εβραίοι εκμεταλλεύτηκαν

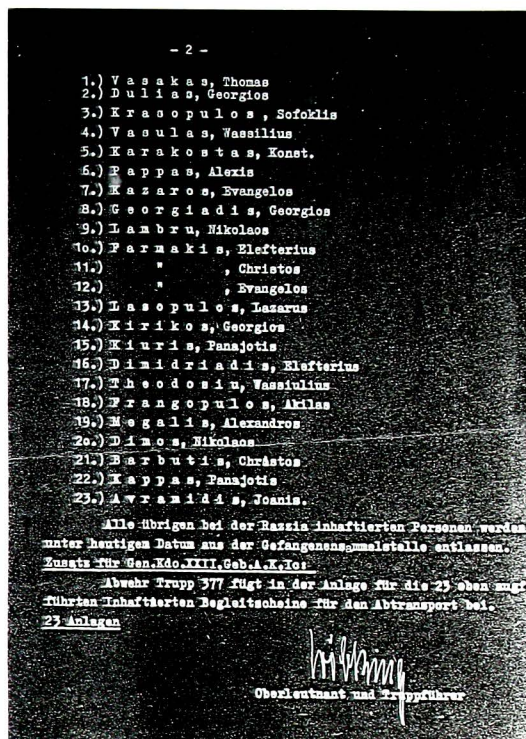

την τωρινή βαριά ασθένεια (εγχείρηση ήπατος) του κύριου πληροφοριοδότη μας που φέρει τον αριθμό 34 και υπάγεται στη Μονάδα Αντικατασκοπίας με τη μέθοδο διακίνησης υλικού δια μέσου του ανθρώπου εμπιστοσύνης 34. Οι τελευταίοι του πλάσαραν λάθρα και ανακριβές υλικό. Η Μονάδα Αντικατασκοπίας έδωσε εντολή να οδηγηθούν οι παραπάνω Εβραίοι στον τόπο συνάθροισης αιχμαλώτων (Ζωσιμαία Σχολή). Εκφράστηκε η παράκληση για τη μη πρόκληση οποιασδήποτε σωματικής βλάβης, δηλαδή για ειδική μεταχείριση. Τα άτομα που αναγράφονται στη συνημμένη κατάσταση πρέπει, ανάλογα με τις δυνατότητες να απομακρυνθούν επίσης από τα Ιωάννινα.

Κατάσταση με ονόματα κατοίκων Ιωαννίνων που για λόγους ασφαλείας πρέπει να εκτοπιστούν σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης μέχρι το τέλος του πολέμου. Τα παραπάνω άτομα συνελήφθησαν κατά μία επιχείρηση (Razzia), που είχε σα στόχο κομμουνιστικά στοιχεία τη νύχτα 23/24 Φεβρουαρίου (1944).

1. Κοφίνας Μωυσής (Εβραίος)
2. Λευής Ερρίκος ((Εβραίος)
3. Κοέν Σαλμός (Εβραίος)
4. Μορντεκάι Λέων (Εβραίος)
5. Βαζάκας Θωμάς
6. Δούλιας Γεώργιος
7. Κρασόπουλος Σοφοκλής
8. Φασούλας Βασίλειος
9. Καρακώστας Κωνσταντίνος
10. Παππός Αλέξης
11. Κατσαρός Ευάγγελος
12. Γεωργιάδης Γεώργιος
13. Λάμπρου Νικόλαος
14. Φαρμάκνης Ελευθέριος
15. Φαρμάκνης Χρίστος
16. Φαρμάκνης Ευάγγελος
17. Λαζόπουλος Λάзарος
18. Κυρίκος Γεώργιος
19. Κιουρής Παναγιώτης
20. Δημητριάδης Ελευθέριος
21. Θεοδοσίου Βασίλειος
22. Φραγκόπουλος Ακύλας
23. Μεγαλής Αλέξανδρος
24. Δήμος Νικόλαος
25. Μπαρμπούτης Χρήστος
26. Καππός Παναγιώτης
27. Αβραμιδής Ιωάννης

Μία άλλη κατάσταση περιέχει μόνο τα 23 ονόματα των Χριστιανών, δηλαδή λείπουν τα ονόματα των Εβραίων. Και η δεύτερη αυτή κατάσταση καταλήγει:

Όλα τα υπόλοιπα άτομα που συνελήφθησαν κατά την επιχείρηση θα αφεθούν ελεύθερα με τη σημερινή ημερομηνία από τον τόπο συγκέντρωσης αιχμαλώτων.

Συμπληρωματικά για το γενικό Αρχηγείο του XXII Ορειβατικού Σώματος Στρατού, Γραφείο πληροφοριών:

Η μονάδα Αντικατασκοπίας 377 διαβιβάζει συνημμένα και τα συνοδευτικά δελτία που αναφέρονται στα προς μετακίνηση κρατούμενα άτομα για τη μεταφορά τους.

συνημμένα 23

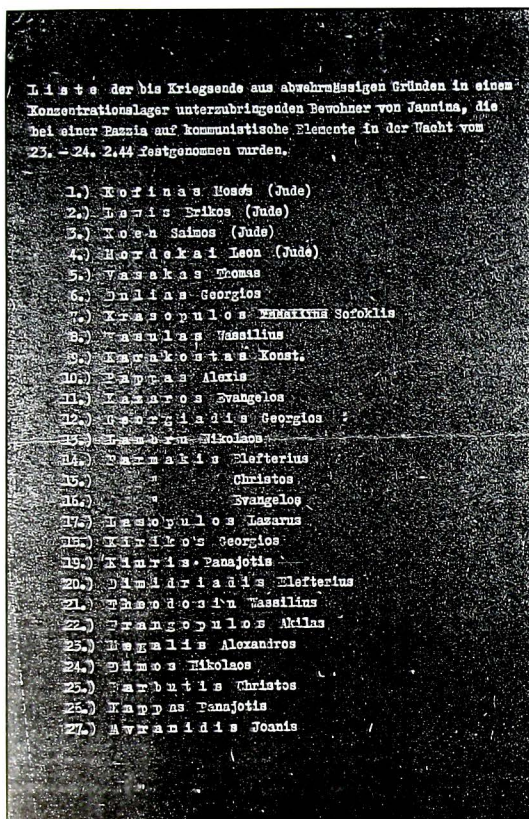
υπογραφή (δυσαναγνώστη)

Υπολοχαγός και Διοικητής της Μονάδας

Δεύτερη κατάσταση που περιέχει

μόνο τα ονόματα των Ελλήνων

- 1) Βαζάκας Θωμάς
- 2) Δούλιας Γεώργιος
- 3) Κρασόπουλος Σοφοκλής
- 4) Φασούλας Βασίλειος
- 5) Καρακώστας Κωνσταντίνος
- 6) Παππός Αλέξης
- 7) Κατσαρός Ευάγγελος
- 8) Γεωργιάδης Γεώργιος
- 9) Λάμπρου Νικόλαος
- 10) Φαρμάκνης Ελευθέριος
- 11) Φαρμάκνης Χρίστος
- 12) Φαρμάκνης Ευάγγελος

- 13) Λαζόπουλος Λάζαρος
- 14) Κύρικος Γεώργιος
- 15) Κιουρής Παναγιώτης
- 16) Δημητριάδης Ελευθέριος
- 17) Θεοδοσίου Βασίλειος
- 18) Φραγκόπουλος Ακύλας
- 19) Μεγαλής Αλέξανδρος
- 20) Δήμος Νικόλαος
- 21) Μπαρμπούτσι Χρίστος
- 22) Καππός Παναγιώτης
- 23) Αβραμίδης Ιωάννης

Υπογραφή

Υπολοχαγός και Διοικητής της Μονάδας

Σημείωση: Εκτός από τις δύο παραπάνω καταστάσεις είχε βρεθεί και μία άλλη συμπληρωματική που περιείχε μόνο τρία ονόματα Ελλήνων Γιαννιωτών. Με βάση και την κατάσταση αυτή είχα δημοσιεύσει το συνολικό κατάλογο Γιαννιωτών στην Εφημερίδα «Ήμερος» κατά το χειμώνα του 2000. Τα άτομα αυτά είχαν εκτοπισθεί στο στρατόπεδο συγκέντρωσης του Μάουτσαουζεν. Έκτοτε δεν μπόρεσα να ξαναβρώ την κατάσταση αυτή. Εδώ θα πρέπει να προστεθεί ότι το φύλλο ήταν πολύ σκούρο και δυσανάγνωστο και η φωτογραφική του αναπαραγωγή ήταν πολύ δύσκολη.

Οι Εβραίοι της Λακωνίας

Στα «Χρονικά» έχουν δημοσιευθεί άρθρα για την Ισραηλτική Κοινότητα Λακωνίας στα τεύχη 24/σελ. 8, 66/σελ. 4, 90/σελ. 14.

Στο βιβλίο του **Παναγιώτη Κανελλόπουλου**, «Γεννήθηκα στο χίλια τετρακόσια δύο», τόμος Β, δημοσιεύονται επίσης τα παρακάτω στοιχεία:

α) Στο «Χρονικό» του Γεωργίου Σφραντζή γράφει ο ίδιος: «και Σεπτεμβρίου πρώτη... ευηργετήθη την ηγεμονίαν της Σπάρτης και διοίκησιν και πάντων των πέριξ αυτής, ήγουν Κουλά, Εβραϊκής, Τρίπτης, Κεραμίου, Παγκάτων, Σκλαβοχω-

ρίου και πάντων των άλλων αυτής χωριών, και πάντα τα εισοδήματα αυτών ως ουκ είχαν ουδείς άλλος πώποτε την τοιαύτην διοίκησιν».

β) Ο **Μάζαρις** στο έργο του «Επιδημία εν Αΐδου», το 1416, σημειώνει: «*Εν Πελοποννήσω,*

ως και αυτός οίδας, Ξείνε, οικεί αναμίσξ γέννη πολυτενόμενα πάμπολλα, ων τον χωρισμόν ευρείν νύν ούτε ράδιον, ούτε κατεπείγον· α δε ταις ακοαίς περιπαιχτείται, ως πάσι δῆλα και κορυφαία, τυγχάνει ταῦτα· Λακεδαιμόνες, Ιταλοί, Πελοποννήσιοι, Σθλαβίνοι, Ιλλυριοί, Αιγύπτιοι και Ιουδαίοι..., ομού τα τοιαῦτα αριθμούμενα επτά.

Τα στοιχεία αυτά δημοσιεύονται για τη συμπλήρωση της σχετικής έρευνας.

Ο Υιός του Ανθρώπου

Της ΝΑΤΑΛΙΑΣ ΓΚΙΝΖΜΠΟΥΡΓΚ

Πέρασε ο πόλεμος και οι άνθρωποι είδαν να γκρεμίζονται πολλά σπίτια και αν κάποτε αισθάνονταν γαλήνιοι και βέβαιοι, τώρα πια δεν νιώθουν την ίδια σιγουριά στο σπίτι τους. Υπάρχει κάτι από το οποίο δεν γιατρευόμαστε και θα διαβούν τα χρόνια, και δεν θα γιατρευτούμε ποτέ. Ίσως θα ξαναέχουμε μια λάμπα επάνω στο τραπέζι κι ένα βάζο με άνθη και τις προσωπογραφίες των αγαπημένων προσώπων, αλλά πλέον δεν πιστεύουμε σε τίποτε από αυτά τα πράγματα, αφού κάποτε χρειάστηκε ξαφνικά να τα εγκαταλείψουμε ή να τα αναζητούμε μάταια ανάμεσα στα ερείπια.

Είναι άχρηστο να πιστεύουμε πως μπορούμε να γιατρευτούμε από είκοσι χρόνια τέτοια που περάσαμε. Εκείνοι από μας που είχαν καταδιωχθεί, ποτέ δεν θα ξαναέχουν ειρήνη. Ένα νυχτερινό χτύπημα στην εξώθυρα, για μάς, δεν μπορεί να σημαίνει παρά την λέξη «αστυνομία». Και είναι άχρηστο να μας λένε και να ξαναλέμε στους εαυτούς μας πως πίσω από τη λέξη «αστυνομία», ίσως τώρα υπάρχουν φίλοι από όπου μπορούμε να ζητήσουμε προστασία και βοήθεια. Σ' εμάς, αυτή η λέξη γεννάει πάντα δυσπιστία και τρόμο. Αν θωρώ τα παιδιά μου να κοιμούνται, συλλογίζομαι με ανακούφιση πως δεν θα χρειαστεί να τα ξυπνήσω βαθιά μεσάνυχτα για να διαφύγουν. Αλλά δεν είναι μια ανακούφιση πλήρης και βαθιά. Πάντα μου φαίνεται πως κάποια μέρα θα πρέπει να σκωθούμε, βαθιά μεσάνυχτα πάλι, για να διαφύγουμε, αφήνοντας πίσω μας τα πάντα, δωμάτια ήσυχια, γράμματα, αναμνήσεις, ενδύματα.

Κάποιος που υπέφερε μια φορά, δεν λησμονεί πλέον την εμπειρία του κακού. Εκείνος που είδε να γκρεμίζονται τα σπίτια, γνωρίζει με υπερβολική ευκρίνεια πόσο εύθρυπτα είναι τα ανθοδοχεία, οι πίνακες ζωγραφικής, οι λευκοί τοίχοι. Γνωρίζει υπερβολικά καλά από τι είναι καμωμένο ένα σπίτι. Ένα σπίτι είναι καμωμένο από τούβλα και ασβέστη και μπορεί να γκρεμιστεί. Ένα σπίτι είναι κάτι όχι πολύ στέρεο. Μπορεί να γκρεμιστεί από τη μια στιγμή στην άλλη. Πέρα από τα γαλήνια ανθοδοχεία, πέρα από τις τσαγιέρες, τα χαλιά, τα αστραφτερά, αλειμμένα κερί πατώματα, υπάρχει η άλλη, αληθινή μορφή του σπιτιού, η φρικτή μορφή του γκρεμισμένου σπιτιού.

Δεν θα γιατρευτούμε από αυτό τον πόλεμο. Είναι αδύνατο. Δεν θα είμαστε ποτέ άνθρωποι γαλήνιοι, άνθρωποι που στοχάζονται, και μελετούν, και συνθέτουν

την ζωή τους ειρηνικά. Κοιτάξε τι έκαναν στα σπίτια μας. Κοιτάξε τι έκαναν σ' εμάς. Δεν θα είμαστε ποτέ άνθρωποι γαλήνιοι.

Γνωρίσαμε την πραγματικότητα στην μορφή της πιο αποτρόπαιη. Δεν μας προκαλεί πλέον δυσαρέσκεια. Ακόμη κάποιος θα υπάρχει που θα παραπονιέται που οι συγγραφείς χρησιμοποιούν μια γλώσσα πικρή και βίαιη, που αφηγούνται πράγματα σκληρά και θλιβερά, που παρουσιάζουν την πραγματικότητα με τα πιο θλιβερά της στοιχεία.

Δεν μπορούμε να πούμε ψέματα ούτε στα βιβλία, ούτε στα πράγματα που κάνουμε. Και ίσως είναι αυτό το μοναδικό καλό που μας έδωσε ο πόλεμος. Να μη λέμε ψέματα και να μη δεχόμαστε να μας λένε οι άλλοι ψέματα. Έτσι είμαστε σήμερα οι νέοι, έτσι είναι η γενιά μας. Όσοι είναι μεγαλύτεροι από μας, είναι ακόμη πολύ ερωτευμένοι με το ψέμα, με τα πέπλα και τις προσωπίδες με τις οποίες καλύπτεται η πραγματικότητα. Η γλώσσα μας τους λυπεί και τους προσβάλλει. Εμείς βρισκόμαστε κοντά στην ουσία των πραγμάτων. Είναι το μοναδικό αγαθό που μας πρόσφερε ο πόλεμος, αλλά το έδωσε μόνο στους νέους. Στους μεγαλύτερους έδωσε ανασφάλεια και φόβο. Κι εμείς οι νέοι φοβούμεστε, κι εμείς νιώθουμε ανασφαλείς στα σπίτια μας αλλά δεν είμαστε ανεργάσιμοι εμπρός σ' αυτό τον φόβο. Έχουμε μια σκληρότητα και μια δύναμη που οι προγενέστεροί μας δεν γνώρισαν ποτέ.

Για μερικούς, ο πόλεμος άρχισε μόνο με τον πόλεμο, με τα βουλιαγμένα σπίτια και τους γερμανούς. Γι' άλλους όμως, ο πόλεμος άρχισε πριν, από τα πρώτα χρόνια του φασισμού, οπότε αυτή η αίσθηση της ανασφάλειας και του συνεχούς κινδύνου ήταν ακόμη πιο μεγάλη. Ο κίνδυνος, η αίσθηση πως πρέπει να κρύβεσαι, η αίσθηση πως πρέπει ν' αφήσεις αιφνίδια τη θερμότητα του κρεβατιού και του σπιτιού, για πολλούς από μας άρχισε πριν αρκετά χρόνια. Υποδηλώθηκε στις νεανικές διασκεδάσεις, μας ακολούθησε ως τα θρανία του σχολείου και μας διδάξε να βλέπουμε εχθρούς παντού. Έτσι ήταν, για πολλούς από μας, στην Ιταλία και σε άλλα μέρη, και πιστεύαμε πως κάποια μέρα θα μπορούσαμε να βαδίζουμε ειρηνικά στους δρόμους των πόλεων μας, αλλά σήμερα που ίσως θα μπορούσαμε να περπατούμε ειρηνικά, αντιλαμβανόμαστε πως δεν έχουμε γιατρευτεί από εκείνο το κακό. Για τούτο είμαστε υποχρεωμένοι ν' αναζητούμε πάντοτε νέες δυνάμεις.

μια νέα σκληρότητα αντίκρυ σε οποιαδήποτε πραγματικότητα. Νιώθουμε να παρωθούμαστε στην αναζήτηση μιας γαλήνης εσωτερικής που δεν γεννιέται από τα χαλιά, ούτε από τα ανθογαλιά.

Δεν υπάρχει ειρήνη για τον υιό του ανθρώπου. Οι αλώπεκες και οι λύκοι έχουν την φωλιά τους αλλά ο υιός του ανθρώπου δεν έχει που να γείρει την κεφαλή του. Η γενιά μας είναι μια γενιά ανθρώπων. Δεν είναι μια γενιά αλώπεκων και λύκων. Ο καθένας μας επιθυμούσε σφοδρά να γείρει την κεφαλή του πάνω σε κάτι. Ο καθένας μας επιθυμούσε μια μικρή φωλιά στεγνή και ζεστή. Αλλά δεν υπάρχει ειρήνη για τους υιούς των ανθρώπων. Ο καθένας μας ονειρεύτηκε κάποια στιγμή πως μπορεί ν' αποκοιμηθεί πάνω σε κάτι, να κατορθώσει να έχει μια οποιαδήποτε βεβαιότητα, μια οποιαδήποτε πίστη και ν' αναπαύσει το κορμί του. Όλες όμως οι αλλοτινές βεβαιότητες μας έχουν ξεριζωθεί και η πίστη δεν είναι κάτι που τελικά ν' αποκοιμηθείς επάνω της.

Και είμαστε πλέον άνθρωποι δίχως δάκρυα. Ό,τι συγκινούσε τους πατεράδες μας, εμάς δεν μας συγκινεί καθόλου. Οι πατεράδες μας και οι μεγαλύτεροί μας κατηγορούν τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αναθρέψουμε τα παιδιά. Ήθελαν να λέμε ψέματα στα παιδιά μας, καθώς εκείνοι έλεγαν ψέματα σ' εμάς. Ήθελαν τα παιδιά μας να παίζουν με κο' κλες σε χαριτωμένα δωμάτια ρόδινα με δεντράκια και κουνέλια ζωγραφισμένα στους τοίχους. Ήθελαν να τυλίγουμε με πέπλα και ψέματα την παιδική

τους ηλικία, να τους κρύβουμε προσεκτικά την πραγματικότητα στην αληθινή της ουσία. Αλλά εμείς δεν μπορούμε. Δεν μπορούμε να το κάνουμε με τα παιδιά που ζυπνήσαμε νύχτα και τα ντύσαμε νευρικά στα σκοτεινά για να ξεφύγουμε ή για να κρυφτούμε, ή επειδή η σειρήνα έσκιζε τον αέρα. Δεν μπορούμε, με παιδιά που είδαν τον φόβο και τον τρόπο στο πρόσωπό μας. Σ' αυτά τα παιδιά δεν μπορούμε να πούμε πως τα βρήκαμε ανάμεσα στα λάχανα ή πως κάποιος νεκρός έφυγε για μακρινό ταξίδι.

Υπάρχει μια αγεφύρωτη άβυσσος ανάμεσα σ' εμάς και στις προγενέστερες γενιές. Οι κίνδυνοί τους ήταν γελοίοι και τα σπίτια τους σπάνια βούλιαζαν.

Σεισμοί και πυρκαγιές δεν ήταν φαινόμενα συνηθισμένα και για όλους. Οι γυναίκες έπλεκαν, ανέθιγαν στην υπηρέτρια να μαγειρεύει, και δέχονταν τις φίλες τους στα σπίτια που δεν γκρεμίζονταν. Όλοι στοχάζονταν, μελετούσαν και φρόντιζαν να φτιάξουν ειρηνικά τον βίο τους. Ήταν άλλοι καιροί, ίσως καλοί. Αλλά εμείς είμαστε δεμένοι με την αγωνία μας και, στο βάθος, αισθανόμαστε ευχαριστημένοι με τη μοίρα μας ως ανθρώπων.

[Η Ναταλία Γκίνζμπουργκ (1916-1991) γεννήθηκε στο Παλέρμο. Διηγηματογράφος και δοκιμογράφος. Κυριότερο έργο της το βραβευμένο με το Βραβείο Στρέγκα «Οικογενειακό λεξικό». Το παραπάνω κείμενο έχει δημοσιευθεί στο περιοδικό Ευθύνη, κατά μετάφραση Κ.Ε. Τσιρόπουλου].

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ

Οι δύο πλουσιότεροι σε παράδοση λαοί της Μεσογείου

Συνέχεια από τη σελ. 2

κατέναντι της ταυτότητας και θεμελιώνει την οικουμενικότητα ποιοτικά, ουσιαστικά και αληθινά, δηλαδή οντολογικά. Αυτή είναι η μέγιστη ποιοτική διαφοροποίηση ανάμεσα στην οικουμενικότητα και στην παγκοσμιοποίηση. Παρ' ότι οι δυο αυτές έννοιες αφορούν σε όλον τον κόσμο, στην οικουμένη υψηλίο, ωστόσο διαφοροποιούνται ποιοτικά σε αυτό ακριβώς το ιδιαίτερα κρίσιμο σημείο.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ σημαίνει την προτεραιότητα της διαφοράς, την πίστη ότι η επιβίωση χρειάζεται την συμβίωση και την πεποίθηση ότι η ύπαρξη είναι συνύπαρξη. Η σχεσιακότητα αναδεικνύει την οικουμενικότητα και την διαφοροποιεί από την παγκοσμιοποίηση καισαρικά.

ΜΟΝΟ ΧΑΡΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ μπορεί η παγκοσμιοποίηση να μην εκφυλισθεί σε νεοαποικιοκρατία και τελικά να αυτοεκμηδενισθεί για να κατα-

ντήσει διαβλητή, ύποπτη και αφερέγγυα. Τέτοια απειλητική εκτροπή βιώθηκε με την γιουγκοσλαβική περιπέτεια και την διεθνή παρέμβαση στην περίπτωση του Κοσσυφοπεδίου σχετικά πρόσφατα, όπου δοκιμάσθηκε η αντοχή της παγκοσμιοποίησης. Παρόμοια επεισοδιακά συμβάντα μέλλει να πολλαπλασιασθούν, γι' αυτό επιβάλλεται έγκαιρη και έγκυρη προπαρασκευή σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο.

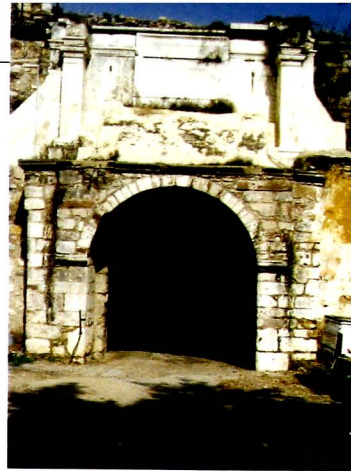
Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ χρειάζεται απαραίτητως την οικουμενικότητα. Το παράδειγμα προς μίμηση δεν είναι το αμερικανικό, αλλά το ελληνικό και το εβραϊκό. Μόνη της η παγκοσμιοποίηση δεν χρειάζεται κι ούτε καν αρκεί. Αυτό που επιτακτικά επιβάλλεται, χρειάζεται κι αρκεί είναι η οικουμενικότητα στην οποία πρέπει να εμβαπτισθεί η παγκοσμιοποίηση προκειμένου να αποκτήσει όντως ανθρώπινο πρόσωπο και να αποβάλει κάθε απάνθρωπο προσωπίδιο που ενδεχομένως από άγνοια ή αμέλεια της επικάθεται ευκαιρώς-ακαίρως.

[Ο κ. Μάριος Μπέγζος είναι Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το παραπάνω κείμενό του είναι απόσπασμα από άρθρο του με τίτλο «Από την παγκοσμιοποίηση στην οικουμενικότητα», δημοσιευμένο στο περιοδικό Ευθύνη, τεύχος Δεκεμβρίου 1999].

Η Εβραϊκή Συνοικία της Χίου μέσα από μυθιστόρημα

Της ΜΑΡΙΑΣ ΞΥΔΑ, Αρχιτέκτονος

*Η είσοδος
του Κάστρου
της Χίου
όπου βρισκόταν
η εβραϊκή
συνοικία
πριν το 1881.*

Εισαγωγικά

Μέσα από το βιβλίο του Χριστοφόρου Πλάτωνος Καστάνη, «*Η Εβραία του Κάστρου της Χίου - Το άστρο της Ανατολής*» η κα Μαρία Ξυδά περιγράφει την εβραϊκή συνοικία κι άλλες περιοχές της Χίου.

Το περιεχόμενο του βιβλίου του Χρ. Καστάνη

Η ιστορία που περιγράφει το βιβλίο γεννιέται μέσα στο Κάστρο της Χίου και είναι μια ιστορία αγάπης μεταξύ ενός Αλβανού μισθοφόρου των Τούρκων και μιας εβραιοπούλας, της Ρεβέκκας. Οι δύο αγαπημένοι παρά την παρέμβαση της Σαλίμπας, που ήταν οδάλισκν του γέρου Χαζνέ Μπασί, του θησαυροφύλακα, διαφεύγουν από το Κάστρο σε μια σπηλιά στο Αίπος κυνηγημένοι από τους Τούρκους, κατόπιν αιτήσεως της οικογένειας της Ρεβέκκας. Μετά από περιπλανήσεις επιστρέφουν στη Χίο και προσκυνούν στο Εβραϊκό νεκροταφείο. Έζησαν στην ελεύθερη Ελλάδα, πολέμησε ο Μουχτάρ στην Κρήτη, διέφυγαν στην Αίγυπτο, στην Παλαιστίνη η Ρεβέκκα σκοτώνεται σε μία συμπλοκή, ο Μουχτάρ καταλήγει ερμηίτης στο όρος Σινά. Στο ενδιάμεσο των περιπλανήσεών τους, επέστρεψαν στη Χίο για να προσκυνήσουν τους τάφους των προγόνων της.

Προσωπικά αναγνωρίζω έτσι όπως τα διηγείται ο Καστάνης, το Κάστρο, τους δρόμους του, την εβραϊκή συνοικία, τον πλάτανο και την περιοχή αμέσως έξω από το Κάστρο που σήμερα είναι η πλατεία.

Εκτός από τα σημαντικά στοιχεία και τις πληροφορίες που δίνει για την εβραϊκή συνοικία της Χίου, το κείμενο του Χριστόφορου Πλάτωνος Καστάνη, είναι αυτό καθαυτό, ένα λογοτέχνημα.

Η Εβραία του Κάστρου της Χίου «Το άστρο της Ανατολής»

Από όλες τις Εβραίες, που την εποχή της σφαγής, ήταν διάσημες για την ομορφιά τους, τολμούμε να δώσουμε το βραβείο στην Ρεβέκκα, την Κόρη του Κάστρου,

όπως την έλεγαν χαρακτηριστικά. Ο Μουχτάρ, ένας μπουλούκμπας (ή αρχηγός μιας αλβανικής μονάδας), την ονόμασε στους στίχους του Άστρο της Ανατολής. Καθώς αποκεφάλιζε Έλληνες, αυτή τον πρόσεξε όπως έγερνε από τις πολεμίστρες του Κάστρου, παρακολουθώντας τον. Τα κεντητά φορέματά της ανέμιζαν στην αύρα, και η λάμψη στα μάτια της εναρμονιζόταν με αυτήν του γιταγανιού του Μουχτάρ.

Ήταν γαλανομάτα, σπράδι ομορφιάς για τους Ανατολίτες, και με χρυσές μπούκλες.

Αυτός είχε μαύρα μάτια, το μουστάκι του ήταν σαν ημισέληνος, και τα κορακίσια μαλλιά του έπαιζαν γύρω στους ώμους του.

Ποιος ήταν ο Μουχτάρ

Ο Μουχτάρ, προς το τέλος της ημέρας καθόταν συχνά κάτω από ένα πλάτανο στο Κάστρο και έπαιζε το Μπουλγκάρι (ένα είδος λύρας), τραγουδώντας τα άγρια αισθήματα του έρωτα ενός βουνίσσιου. Τα βράχια της Αρναουτιάς γέμιζαν τη σκέψη του και η βουνίσια αύρα έδινε ανάσα στη φαντασία του. Το Μπουλγκάρι αναπαρήγε την φωνή ενός χειμάρου... ο τραγουδιστής περιέβαλε την Ρεβέκκα με αλβανικά ρόδα. Όταν τον κοιτούσε από τη θέση της, έλιωνε στις κορακίστιες μπούκλες και στα μαύρα μάτια του. Ο ήλιος που έπαιζε στις χρυσές πλεξούδες της ανακατευόταν με την ομορφιά της, και το μυαλό του θεατή χόρευε πάνω στα λαμπερά κύματα. Το Μπουλγκάρι του Αρναούτη φωτίζε τον ευγενικό πλάτανο, και καθώς έπεφταν οι βραδινές σκιές, αποκάλυπταν την μορφή του Μουχτάρ να κάθεται κάτω από τα κλαδιά του παμπάλαιου δέντρου που φυτεύτηκε πολύ παλιά από τους Γενοβέζους και εμποτίστηκε με το ρομαντικό πνεύμα από μια θέα που ήταν παραπάνω από επίγεια ομορφιά.

Ο Γιαχούντι Μαχαλås

Ο Γιαχούντι Μαχαλås ή Εβραϊκή συνοικία ήταν κοντά στα χωράφια, ενώ η Τουρκική συνοικία ήταν κάτω από τις επάλξεις που στην βάση τους μουρμούριζαν τα κύματα του Αιγαίου. Ο Μουχτάρ στάθηκε στις επάλξεις, κοίταξε αποφασιστικά προς τον Γιαχούντι Μαχαλά και φαντάστηκε ότι μέσα από το πυκνό φύλλωμα μπορούσε να ανακαλύψει τα μάτια της κόρης του Κάστρου, που καθόταν στην στέγη του σπιτιού της. Ήταν σχεδόν αόρατη γι' αυτόν, εκείνη όμως, χάρη στην εγγύτητα του φυλλώματος, τον έβλεπε καθαρά και ακουμπάει με χάρη σε ένα από τα κανόνια του Κάστρου και να κοιτάει προς αυτήν.

Η Σαλίμπα η οδαλίσκη του Χαζνέ Μπασί

Μια Τσερκέζα που λεγόταν Σαλίμπα, οδαλίσκη του γέρου Χαζνέ Μπασί (του θησαυροφύλακα), άκουγε συχνά με απόλαυση το τραγούδι του Μουχτάρ, και κοιτούσε με έντονα συναισθήματα τα ευγενικά χαρακτηριστικά του.

Μέσα από το καφασωτό είχε συχνά την αίσθηση της αγάπης για τον Αρναούτη, καθώς αυτός βάδιζε αγέρωχα στον δρόμο της. Είχε φανταστεί ότι θα μπορούσε να του εμπνεύσει ένα ανάλογο αίσθημα. Καθισμένη δίπλα στο θόλο της στέγης του σπιτιού της, κοίταζε προς τις επάλξεις και είδε τον Μουχτάρ που κάρφωσε τα μάτια του στην Εβραία.

Η όμορφη Τσερκέζα κατάλαβε πολύ καλά το νόημα της στάσης του για να εμπιστευτεί πια την ομορφιά της για να κατακτήσει τον Αλβανό. Αχ, σκέφτηκε, είναι αληθινά ερωτευμένος με αυτήν την Εβραία, την κόρη μιας φυλής που μισούσαν και οι Χριστιανοί και οι Τούρκοι. Η Σαλίμπα άνοιξε το στήθος της στο πράσινο πνεύμα της ζήλειας, και άφησε τα φρικτά γνωρίσματά του να φωλιάσουν στην καρδιά της. Μην ξέροντας καλά-καλά τι έκανε, διέταξε τους ευνούχους να ζήσουν τα βόδια στο κάρο με το οποίο μετακινούνται οι Τουρκάλες, και έσπευσε στο σπίτι της Ρεβέκκας, για να φέρει την όμορφη Εβραία στο χαρέμι του Χαζνέ Μπασί. Η κόρη του Ισραήλ έτρεμε, αλλά δεν τολμούσε να αρνηθεί την πρόσκληση, μήπως και την βρουν χειρότερα. Πέρασε με τη βοϊδάμαξα τους δρόμους και όταν έφτασε στον προορισμό της, την πέρασαν στο χαρέμι. Η Σαλίμπα την πήρε παράμερα σε έναν ιδιωτικό χώρο και της είπε: «Γυναίκα της εβραϊκής φυλής, αν δεν κρυφτείς για πάντα από το πρόσωπο του αγγελικού Αλβανού, θα βάλω να σε ρίξουν στα βάθη της θάλασσας. Θα πω στους γονείς σου για την ατιμία σου, και θα σε ρίξω στην κατάρτα του Μωσαϊκού νόμου. Πολύ πριν την άφιξή σου από την Σμύρνη, όπου πήγες για επίσκεψη, είδα την φεγγαρόλουστη όψη του Μουχτάρ. Ο Αλλάχ με διέταξε να τον αγαπήσω. Λυπάμαι την αθωότητά σου και σε προειδοποιώ σαν φίλη να μην μπλεχτείς με τον Μουχτάρ κι εμένα. Ρίξε στη λησμονιά

τον έρωτά σου, και να θυμάσαι τα λόγια μου. Άσε το βλέμμα του Μουχτάρ να καθεί από την καρδιά σου, και οι νότες της λύρας του να περνούν από το ένα αυτί και να χάνονται από το άλλο. Κρύψου από τον Μουχτάρ, για να μην ξεσπάσει πάνω σου η τρομερή μου εκδίκηση».

Η Ρεβέκκα έτρεμε σαν κυπαρίσσι σε καταιγίδα. Η Σαλίμπα πήρε θάρρος από τον φόβο της, και μετά από λίγα ακόμη ψυχρά λόγια την έδιωξε.

Η Ρεβέκκα παίρνει την απόφασή της

Το Άστρο της Ανατολής πήγε στο δωμάτιό της και σκέφτηκε τα λόγια της Σαλίμπα. Φοβούμενη την εκδίκηση της όμορφης Τσερκέζας, αποφάσισε να μιλήσει αμέσως για την αγάπη της στον Μουχτάρ, και να κάνουν ένα σχέδιο να το σκάσουν μαζί. Ήξερε ότι αν καθυστερούσε, οι γονείς της θα μάθαιναν από την ζηλιάρη Σαλίμπα για τον παράνομο έρωτά της... γιατί ο νόμος του Μωυσή δεν θα ευλογούσε την ένωσή της με τον Αλβανό.

Όρκισε μια νεαρή Τουρκάλα με όρκο μυστικότητας και έστειλε με αυτήν ένα ρόδο στον Μουχτάρ, και υποσχέθηκε να τον συναντήσει εκείνη τη νύχτα στην πόρτα της. Ο Μουχτάρ πήρε το μήνυμα και έβαλε το ρόδο στον κρόταφό του. Το έθιμο να βάζουν ρόδα στους κρόταφους τους, έχει τις ρίζες του στην εποχή του Ανακρέοντα. Μετά οπλίστηκε, πήγε κάτω από τον πλάτανο και πέρασε τη βραδιά του με το Μπουλγκάρι του.

Οι φίλοι του αποσύρθηκαν. Έμεινε μόνος. Καθώς στεκόταν εκεί, η ίδια μορφή που είχε δει πριν, πέρασε ανάλαφρη από μπροστά του, χορεύοντας όπως οι γυναίκες του χαρεμιού. Τράβηξε το βέλο της και αναγνώρισε την Σαλίμπα, που εκείνη την ώρα είχε κοιμίσει τον αφέντη της με ναρκωτικά, και την ώρα που κοιμόνταν οι ευνούχοι, βγήκε έξω, φορώντας μόνο ένα φερετζέ και την φαρδιά καπότα του αφέντη της. Πλησιάζοντας τον Μουχτάρ, άφησε την καπότα στο έδαφος, ελπίζοντας να προκαλέσει τον θαυμασμό του με την απaráμιλλη ομορφιά της.

Ο Αλβανός δεν ήξερε τι να κάνει σε αυτήν την κρίση. Πλησίαζε η ώρα της συνάντησής με τη Ρεβέκκα... Τα μεσάνυχτα έπρεπε να την πάρει μακριά από το σπίτι της. Οι στιγμές ήταν πολύτιμες για τον Μουχτάρ. Η Σαλίμπα έπεσε σε απόγνωση και έμεινε αναισθητη καθώς εκείνος διέσχισε την εβραϊκή συνοικία, συνάντησε την Ρεβέκκα, την πήρε στα χέρια του και πέρασε τις επάλξεις κοντά στο παλιό Σαλχανέ ή τα ερείπια, όπου δεν περνούσε η τάφος. Με την βοήθεια ενός καλαθιού κι ενός σκοινιού την κατέβασε από το τείχος και μετά κατέβηκε κι αυτός από το σκοινί που είχε δέσει σε ένα κανόνι. Λαχανιάζοντας από την ανυπομονησία σήκωσε την μισολιπόθυμη Εβραία στα χέρια του, και σπρίχτηκε για λίγο στον βράχο, που πάνω του έσπαγαν οι ρυτίδες της θάλασσας. Μετά, καθώς εκείνη συνήλθε, όρμησε σαν λιοντάρι, με-

ταφέροντας το ντελικάτο φορτίο του σε έναν κοντινό ερειπωμένο πύργο. Εκείνη ανέφερε τρεις φορές το όνομα της μητέρας της και έκλαψε. Η εγγύτητα του Κάστρου την φόβισε και τον παρακάλεσε να την πάει σε κάποιο απομονωμένο σημείο. Ο Μουκτάρ πήρε μαζί του ασήμι και χρυσάφι που είχε κρύψει εκεί, και βάζοντας το δεξί του χέρι στα πιστόλια του, έφυγε. Η Ρεβέκκα φορούσε μια καπότα που έκρυβε τη μορφή της, και ακολούθησε τον εραστή της βόρεια, πάνω στο όρος Αίπος, κοντά στην περιοχή της πηγής και της σχολής του Ομήρου.

Αν και οι Τούρκοι σκοποί τους είδαν, δεν τόλμησαν να ανακόψουν την πορεία του τρομερού οπλαρχηγού. Μπήκαν σε μία σκηνή σε ένα βράχο και πέρασαν τη νύχτα ασκεί. Την αυγή, όταν ξύπνησαν και κοίταξαν από την υπερυψωμένη θέση τους σαν δύο αετοί από την φωλιά τους, είδαν το βλousυρό Κάστρο νότια, σε απόσταση πέντε μιλίων, να τρυπάει τον γαλάζιο όλο με τους σαν βελόνες μυτερούς μιναρέδες του.

Οι Τούρκοι ψάχνουν για τη Ρεβέκκα

Η αίτηση παρουσιάστηκε από τον πατέρα, που γονάτισε και φίλησε την μπορντούρα του ρούχου του αξιωματικού. Όλοι οι πομπώδεις τίτλοι της Ανατολικής εκέτας αναφέρθηκαν από τους αιτούντες. Η Τουρκία και οι Τούρκοι εξυμνήθηκαν ως τους ουρανοί για την καλή τους θέληση. Οι Εβραίοι σχεδόν Ξέχασαν ότι αυτοί είναι οι άνθρωποι του Θεού, καθώς επιδιδάσκονταν θείες ιδιότητες και αρετές σε αυτούς τους κατακτητές. Η σκοπιμότητα απαιτούσε αυτήν την δουλική συμπεριφορά από τους παράξενους ανθρώπους του Κυρίου.

.....

Ο πασάς δέχτηκε τα δώρα, και υποσχέθηκε να κάνει ό,τι μπορεί για να βρει την Ρεβέκκα και να φέρει τον διαφθορέα της στη δικαιοσύνη. Εν τω μεταξύ, κανείς δεν υποπευδόνταν τον Μουκτάρ, αν και η απουσία του φαινόταν παράξενη. Την απέδωσαν σε κάποιο άλλο κίνητρο, υποθέτοντας ότι είχε φύγει και είχε πάει στους Έλληνες για υψηλότερη αμοιβή. Η επανάσταση στην Ελλάδα προχωρούσε πολύ καλά, και πολλοί Αρναούτδες είχαν αγκαλιάσει τον αγώνα για την Ελευθερία. Ο πασάς έβγαλε μια ανακοίνωση καλώντας όλους τους Τούρκους και τους Αλβανούς να οπλιστούν και να αρχίσουν να ψάχνουν για την όμορφη Εβραία με την συνοδεία σκυλιών. Το κινήγι των Ελλήνων δεν ήταν πια της μόδας, αλλά η ιδέα της διάσωσης μιας θυγατέρας του Ισραήλ από την αρπαγή του διαφθορέα της έκανε πολλά πόδια να κινηθούν.

Η καταδίωξη

Ο Κάζαντορ, ένα διάσημο λαγωνικό, ήταν πρώτος στην ομάδα. Προχωρούσε μπροστά, με την ουρά και τα αυτιά του βαμμένα κόκκινα. Ακολουθούσαν τα πιο αριστοκρατικά από τα άλλα σκυλιά, βαμμένα με τον ίδιο τρόπο και στολισμένα με φυλακτά. Στις παρυφές της

πόλης υπήρχε ένα κοπάδι κοινών ελληνικών σκύλων που είχαν μόλις γυρίσει από το βουνό, όπου είχαν καταφύγει τρομοκρατημένοι από την Σφαγή.

Ήταν άπειροι και βλέποντας τα αριστοκρατικά κυνηγόσκυλα και κουτάβια μαρκαρισμένα με μπογιά, νόμισαν ότι ήταν πρόβατα και τους όρμησαν. Αυτή η προσβολή ήταν απαράδεκτη. Ο Κάζαντορ όρμησε τον αρχηγό τους και τον δάγκωσε άσχημα. Τα κοπάδια αρπάχτηκαν και για λίγα λεπτά η μάχη ήταν πεισματώδης... αλλά η ανώτερη κλάση των σκύλων θριάμβευσε. Τα χωριάτοσκυλα σκορπίστηκαν σε όλες τις κατευθύνσεις. Μετά από αυτή την παράξενη αψιμαχία, οι Τούρκοι και οι Αλβανοί σκορπίστηκαν για να εξετάσουν κάθε περιοχή του νησιού. Ο Κάζαντορ πήγε με μερικούς Γενίτσαρους, ενώ οι άλλοι Τούρκοι πήραν άλλες κατευθύνσεις.

Ο Κάζαντορ έπιασε την σωστή οσμή και την κράτησε με θαυμαστή επιμονή, ώπου τον σταμάτησε ένας αζεπραστος γκρεμός. Εκεί έμεινε και γαύιζε με φοβερό τρόπο, Ξέροντας ότι μόνο η τέχνη του ανθρώπου μπορούσε να τον βοηθήσει να βρει τους φυγάδες. Οι Γενίτσαροι χτένισαν τα βράχια σε αρκετή απόσταση για να βρουν άλλο δρόμο για να φτάσουν στον βράχο που ήταν η Ρεβέκκα, αλλά άδικα. Ο Μουκτάρ ανέβαινε πάντα με μία μακριά σκάλα που τραβούσε επάνω στο πλάτωμα όταν ανέβαινε από τον γκρεμό. Ο Μουκτάρ, ακούγοντας το γαύισμα του λαγωνικού, παρέμεινε σιωπηλός, πιστεύοντας ότι ίσως η ομάδα θα έφευγε. Οι Γενίτσαροι, έχοντας απόλυτη εμπιστοσύνη στην νοημοσύνη του Κάζαντορ, πείστηκαν ότι είχαν φτάσει στο σωστό μέρος. Έστειλαν αγγελιοφόρους να καλέσουν τις άλλες ομάδες και να φέρουν σκάλες για να ανέβουν στο πλάτωμα.

Όταν μεταφέρθηκαν τα απαραίτητα μέσα για να αρχίσει η πολιορκία και έφτασαν οι Τούρκοι και οι Αλβανοί στρατιώτες, ήχησε το «Αλλάχ σου», η εκκωφαντική πολεμική κραυγή τους. Οι Τούρκοι, ανυπόμονοι να φτάσουν πρώτοι, ανέβαιναν γρήγορα τη σκάλα. Όταν έφτασαν στην κορυφή του γκρεμού, βρήκαν ένα πλάτωμα με κλίση και φαρδύ μόνο για να χωράει άνετα έξι άτομα. Αν ανέβαιναν κι άλλοι, υπήρχε κίνδυνος να πέσουν κάτω. Υπήρχε μόνο ένα μονοπάτι για να ανέβουν παραπάνω, κι αυτό περνούσε ανάμεσα από δύο βράχια. Μόλις προσπαθούσαν να περάσουν, κάθε τολμηρός πετσοκοβόταν από ένα αόρατο άτομο. Ήταν ο Μουκτάρ, που μοχλούσε φιλόπονα, βυθίζοντας το όπλο του σ' αυτούς που παραβίαζαν το καταφύγιό του. Όταν δημιουργήθηκε ένας σωρός Τούρκων, σήκωσε το πτώμα ενός Μουσουλμάνου και πετώντας το με τρομερή δύναμη μπροστά, χτύπησε τους άλλους Τούρκους. Το αποτέλεσμα ήταν να πέσουν κάτω στον γκρεμό και να σκοτωθούν. Το ουρλιαχτό των σκύλων ήταν τρομερό, και ο Κάζαντορ ανυπομονούσε να ανέβει την σκάλα. Εκείνη τη στιγμή, ένα μούλαρι που το κυνηγούσε ένα κοπάδι λύκων κατέβηκε από το βουνό ανάμεσά τους. Αυτοί οι

λύκοι ήταν της ενδοχώρας. Την εποχή της Σφαγής, οι λύκοι του νησιού φοβήθηκαν τους βομβαρδισμούς κι έφυγαν κολυμπώντας από τα στενά. Ακολουθώς, άλλοι λύκοι, πιο αιμοβόροι, μύρισαν τα ανθρώπινα πτώματα, κολύμπησαν ως την Χίο και αφού έφαγαν τα πτώματα των ανθρώπων, άρχισαν να κυνηγούν αδέσποτα μωλάκια και άλογα. Αυτοί που εμφανίστηκαν τόσο ξαφνικά στην πολιορκία του γκρεμού τρώμαξαν μόλις είδαν τους στρατιώτες, αλλά δεν μπορούσαν να γυρίσουν γιατί οι άλλοι που έρχονταν από πίσω τους έσπρωχναν, και βρέθηκαν μπερδεμένοι με τους σκύλους και τους στρατιώτες. Ακολουθούσε μια σκηνή που ο ήχος της ξεπερνά κάθε περιγραφή. Ο αέρας γέμιζε με την κακοφωνία του χάους. Το ουρλιαχτό των λύκων, το γαύγισμα των σκύλων και οι κραυγές των Τούρκων δημιούργησαν ένα τρομακτικό κονσέρτο. Η βροντερή ηχώ της πλαγιάς αύξαινε την βοή και έκανε το νησί να τρέμει. Τα πιο πολλά σκυλιά κομματιάστηκαν από τους λύκους, που με τη σειρά τους, σύντομα κομματιάστηκαν από γαταγάνια. Με όλη αυτή την αναταραχή, ο Μουχτάρ αποφάσισε να αποδράσει. Μην θέλοντας να παραδοθεί μετά από πολιορκία, κάλεσε την Ρεβέκκα να τον ακολουθήσει. Στάθηκε στο χείλος του γκρεμού με το στήθος του γυμνό, όπου έλαμπε ο χριστιανικός χρυσός σταυρός και φώναξε στους Αλβανούς του. Οι Τούρκοι σήκωσαν τα μουσκέτα τους και τον πυροβόλησαν. Τότε οι Αλβανοί, στο κάλεσμα του αρχηγού τους, έδωσαν μια εκκωφαντική απάντηση και αφού άδειασαν τα πιστόλια τους στους Τούρκους, τράβηξαν τα σπαθιά τους και άρχισαν να σφάζουν Ασιάτες και Γενίταρους. Ο Μουχτάρ από το χείλος σκότωσε με το όπλο του πολλούς οπαδούς του ψευδοπροφήτη. Τελικά οι Μουσουλμάνοι υποχώρησαν και άφησαν το πεδίο στους Αλβανούς.

Η ελευθερία

Ο Μουχτάρ και η Ρεβέκκα κατέβηκαν τον γκρεμό και περικυκλώθηκαν από τους επιζώντες Αρναούτηδες που φώναζαν «Ζήτω η ελευθερία και ο ελληνικός αγώνας». Άλλαξαν τα τουρκικά ονόματά τους στα ελληνικά. Ο Μουχτάρ ονομάστηκε Δήμος, που στην μακεδονική διάλεκτο σημαίνει Δημήτριος. Εκείνη την νύχτα πέρασαν τα βουνά και έφτασαν στην άλλη πλευρά του νησιού όπου περιπολούσαν ελληνικά πλοία και τα πληρώματά τους έβγαιναν συχνά για να χτυπήσουν τουρκικές ομάδες που μετέφεραν πλιάτσικο από τα χωριά στην πόλη. Μπήκαν σε ένα ελληνικό μπρίκι, και έμειναν για ένα διάστημα σε εκείνα τα νερά, κάνοντας επιθέσεις σε τουρκικά πλοία που τολμούσαν να πάνε πέρα από το βελνεκές των κανονιών της Αρμάδας.

Το προσκύνημα

Μετά την ελληνική επανάσταση, η Ρεβέκκα και ο Δήμος αποφάσισαν να επισκεφθούν την Χίο. Άφησαν

την Αθήνα, όπου είχε τον θρόνο του ο βασιλιάς Όθωνας, και μπάρκαραν για το αιματοβαμμένο κόμα όπου άρχισε ο έρωτάς τους. Όλα είχαν αλλάξει. Το ίδιο το Κάστρο φαινόταν πολύ διαφορετικό. Ο Γιαχούντι Μαχαλές είχε αποδεκατιστεί από την πανώλη. Ελάχιστοι συγγενείς της Ρεβέκκας είχαν επιζήσει. Έμεινε λίγες μέρες, επισκέφθηκε κάθε σημείο που ήξερε από παλιά, και έχυσε άφθονα δάκρυα για το μέρος που συνδέθηκε με τόσο μεγάλη καταστροφή. Ο θάνατος των συγγενών της από την πανώλη, που προκλήθηκε από τα σαπισμένα πτώματα των δολοφονημένων Ελλήνων, φαινόταν σαν τιμωρία από τον Ιεχωβά, για να εξιλεωθούν οι αμαρτίες του έθνους της. Το μάθημα που έδωσε η πανώλη, δίδαξε στους Εβραίους την αξία της ελευθερίας. Είχαν διδαχτεί από τον Ιεχωβά τους να αποφεύγουν να στηρίζουν την τυραννία, και να αρνούνται τις υπηρεσίες τους στους εχθρούς του ελληνικού πολιτισμού. Η επανάσταση της Ελλάδας άνοιξε την πόρτα για την επιστροφή των Εβραίων. Είναι λοιπόν ζωτικό συμφέρον των τέκνων του Ισραήλ να στηρίζουν την υπόθεση της ελευθερίας. Με τους Έλληνες στην Ευρώπη και την Μικρά Ασία και τους Εβραίους στην Παλαιστίνη, η ελευθερία γρήγορα θα επεκταθεί στους θεσμούς της Χριστιανοσύνης, εκεί που πρώτα κηρύχθηκε.

Η Ρεβέκκα και ο Δήμος επισκέφθηκαν το εβραϊκό νεκροταφείο. Παρουσία των νεκρών, η αποστάρια Εβραία έβγαλε την ψυχή της όλη σε δάκρυα και προσευχές.

Υποσημειώσεις:

Η παλαιότερη εβραϊκή (1543) ταφόπλακα βρίσκεται σήμερα στο Μουσείο της Χίου (Τζαμί), αρ. εκθέματος 1722, κομμάτι από μάρμαρο Χίου διαστάσεων 55x50x11 εκ. μεταφεμένο από το εβραϊκό νεκροταφείο στο Ριζάρι και ανήκει σε μία κοπέλλα. Ανεχώρησε στα είκοσι της στον μήνα Αβ, 5303 από κτήσεως κόσμου. Ας πάει η ψυχή της στον Παράδεισο.

.....

Άλλη ταφόπλακα που σώζεται ανήκει στον Jacob Fernandez Diaz. Η οικογένεια Diaz ήταν από τις διασημότερες εβραϊκές οικογένειες της Ισπανίας (1712).

Από τις 19 ταφόπλακες που υπάρχουν στο Μουσείο της Χίου (Τζαμί) μόνο οι οκτώ βρέθηκαν στη Χίο. 1. (1543) σε άγνωστη κοπέλλα, 2. (1580) στον Gabriel Palombo, 3. 16ος αι. στον Rabbi Menachem, 4. (1716) στον Joseph Aba Strato, 5. (1768) στον Stato Nathan Elisha Ashkenazzi, 6. (1784) στον Judah de Leon, 7. (1870) στον Baruch Hacoheh, 8. (1896) στην Rachel, κόρη του Isaac ben Gayyat.

[Στο περιοδικό μας έχουν δημοσιευθεί άρθρα για την Ισραηλιτική Κοινότητα Χίου στα τεύχη 110/σελ. 23, 114/9, 161/14, 142/32, 139/7 και 134/11].

Μνημείο Ολοκαυτώματος στην Άρτα

Στις 3 και 4 Ιουλίου 2004, στα πλαίσια ενός ενδιαφέροντος διήμερου πολιτιστικών εκδηλώσεων στην Άρτα, έγιναν στο χώρο της πρώην Ιεράς Συναγωγής τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου Ολοκαυτώματος, που ανεγέρθηκε με δαπάνες του ΚΙΣ και τη συνεισφορά ομοθρήσκων. Οι εκδηλώσεις διοργανώθηκαν από το Δήμο Αρταίων και το Κεντρικό Ισραηλτικό Συμβούλιο Ελλάδος.

Το βράδυ του Σαββάτου πραγματοποιήθηκε εκδήλωση, αφιερωμένη στους Εβραίους της Άρτας - θύματα του Ναζισμού, στην αίθουσα του Μουσικοφιλολογικού Συλλόγου «Σκουφάς». Χαιρετισμούς απεύθυναν ο Μητροπολίτης Άρτης κ. Ιγνάτιος, ο Δήμαρχος Αρταίων κ. Πάνος Οικονομίδης, ο πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου κ. Γεώργιος Ευταξίας, ο πρόεδρος του ΚΙΣ κ. Μωϋσής Κωνσταντίνης και ο εκπρόσωπος των επιζώντων Εβραίων της Άρτας κ. Ισαάκ Μιζάν. Ακολούθησε η κεντρική ομιλία του τ. Δημάρχου Αρταίων κ. Κωνσταντίνου Βάγια, ο οποίος παρουσίασε το ιστορικό της διαδρομής των Εβραίων της Άρτας, την ανάπτυξή τους, τα επιτεύγματα και τη συμβολή τους στη ζωή της πόλης. Κατόπιν, ο Δήμαρχος παρέθεσε δείπνο προς τιμήν όσων παρέστησαν στην εκδήλωση.

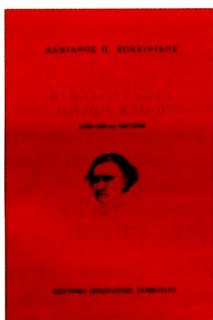
Πλατεία Εβραίων Μαρτύρων

Το πρωί της Κυριακής έγινε η τελετή των αποκαλυπτηρίων του Μνημείου Ολοκαυτώματος. Ο ραββίνος Αθηνών κ. Ιακώβ Αράρ ανέπεμψε την Ασκαβά και ακολούθησαν οι χαιρετισμοί του Δημάρχου Αρταίων, ο οποίος αναφέρθηκε στην τραγωδία του Ολοκαυτώματος και στην ανάγκη διατήρησης της μνήμης, καθώς και του προέδρου του ΚΙΣ, ο οποίος αφού ευχαρίστησε το Δήμο για τη συμβολή του στη διοργάνωση των εκδηλώσεων, ευχήθηκε η αγαθή συμβίωση Χριστιανών και Εβραίων στην κοινή πορεία τους για την πρόοδο και την ειρήνη να αποτελέσει πηγή διδασμάτων κυρίως για τους μεταγενέστερους.

Τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου τέλεσαν ο δήμαρχος Αρταίων και ο πρόεδρος του ΚΙΣ. Στη συνέχεια έγινε κατάθεση στεφάνων και τηρήθηκε ενός λεπτού σιγή. Η τελετή έκλεισε με την ανάκρουση του Εθνικού Ύμνου.

Στις εκδηλώσεις παρέστησαν ο νομάρχης Άρτης, ο Δήμαρχος Αρταίων, ο πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου, ο πρόεδρος του Μουσικοφιλολογικού Συλλόγου «Σκουφάς», επίσημοι παράγοντες της περιοχής, εκπρόσωποι των Εβραϊκών Οργανισμών και Κοινοτήτων, καθώς και πολλοί ομόθρησκοι απ' όλη την Ελλάδα.

Εκδόσεις

ΔΑΜΙΑΝΟΥ Π.
ΚΟΚΚΙΝΙΔΗ

Βιβλιογραφία Ιουλίου Καίτην

(Αθήνα: Κεντρικό Ισραηλτικό Συμβούλιο Ελλάδος, 2004)

Συγκεντρωτική παρουσίαση της βιβλιογραφίας για τον αείμνηστο πρωτοπόρο πνευματικό άνθρωπο ομόθρησκο Ιούλιο Καίτην, κατά δύο περιόδους δημοσιεύσεων 1926 - 1940 και 1947-2004.

ΝΙΝΑΣ ΜΠΕΝΡΟΥΜΠΗ Μια ζωή γλυκιά... και πικρή

(Αθήνα, Σύγχρονοι Ορίζοντες, 2004)

Η Νίνα Μπενρουμπή, κόρη του Σαλατώρα και της Λουσί Ρεβάρ, γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη, το 1923. Έζησε τη ναζιστική κτηνωδία σε όλο το μεγαλείο της, αφού τον Ιούλιο του 1942, όταν αρχί-

ζουν να επιβάλλονται ξεκάθαρα οι διακρίσεις εις βάρος των Εβραίων ήταν ήδη δεκαεννιά ετών. Ακολούθησαν οι αποστολές στα στρατόπεδα του θανάτου, αλλά η ίδια όπως και όσοι Έλληνες Εβραίοι είχαν κρατήσει την ισπανική υπηκοότητα αποδείχτηκαν τυχεροί μες στην ατυχία τους: εκτοπίστηκαν στο στρατόπεδο Bergen-Belsen, σε ιδιαίτερη πτέρυγά του, επειδή ο Φράνκο ήταν σύμμαχος των Γερμανών. Τον Φεβρουάριο του 1944, οι ισπανικής υπηκοότητας έγκλειστοι του στρατοπέδου μεταφέρθηκαν στην Ισπανία και παρέμειναν επί τέσσερις μήνες στη Βαρκελώνη, με δαπάνες της Εβραίοαμερικανικής οργάνωσης A.J.C. Στη συνέχεια, τους έστειλαν στο Μαρόκο, σε στρατόπεδο της U.N.R.R.A., και κατόπιν από εκεί στη Γάζα της Παλαι-

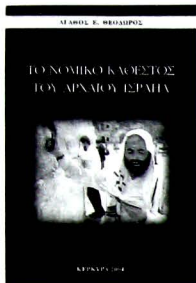
στίνης, σε αγγλικό στρατόπεδο. Ακολουθεί βραχεία διαρκείας μετεγκατάστασή τους στο Τελ Αβιβ και ύστερα από την υποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα η Νίνα Μπενρουμπή επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη. Στο βιβλίο αυτό η συγγραφέας με νοσταλγία, αγάπη και προπαντός με αλήθεια, εξιστορεί την πολυτάραχη ζωή της.

***

ΖΑΦΕΙΡΗ ΣΤΑΛΙΟΥ Requiem

(Αθήνα, 2004)

Γνωστός και καταξιωμένος πνευματικός άνθρωπος ο κ. Ζαφ. Στάλιος με τα ποιήματά της νέας του συλλογής δίνει ένα ακόμη δείγμα της αειόλογης έμπνευσής και της άνεσής με τις οποίες χειρίζεται τον ποιητικό λόγο.

ΑΓΑΘΟΥ Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΥ
Το νομικό καθεστώς
του Αρχαίου Ισραήλ
(Κέρκυρα, 2004)

Συστηματική μελέτη κι ανάλυση των αρχών του Μωσαϊκού Νόμου και των άλλων θρησκευτικών βιβλίων της Βίβλου, όπως εφαρμόζονται στην καθημερινή ζωή. Μέσα από τις διατάξεις των ιερών κανόνων ο εκπαιδευτικός κ. Αγάθος Θεοδώρου δίνει το πνεύμα που διέπει την εβραϊκή ζωή.

***

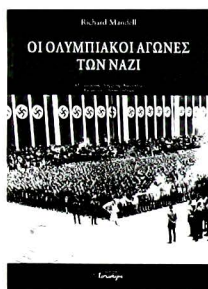
ERICH HACKL
Γάμος στο Άουσβιτς
(Αθήνα, Κριτική, 2004)

Μέσα στη δίνη του Ισπανικού Εμφύλιου που συγκλονίζει και διαίρει την Ευρώπη, ο Αυστριακός Ρούντι Φρίμελ γνωρίζει την Ισπανίδα Μαρία Φερέρ, αλλά τα γεγονότα τους χωρίζουν. Ξανασιμίζουν όταν η ιστορία έχει κριθεί, αλλά αυτή η ευτυχία δεν διαρκεί. Ένας δεύτερος πόλεμος ξεσπάει. Τελικά νομιμοποιούν τον έρωτά τους κάτω από εξαιρετικές συνθήκες: στο στρατόπεδο συγκέν-

τρώσεως του Άουσβιτς όπου ο Ρούντι κρατείται από τις αρχές του 1942. Μια μέρα τον Μάρτιο του 1944 η Μαρία παίρνει άδεια να μείνει στο στρατόπεδο μια μέρα και μια νύχτα για να παντρευτεί τον καλό της. Πρόκειται για ένα ανήκουστο γεγονός που σημαίνει πολλά, και όχι μόνο για το ζευγάρι. Ένα γεγονός με συνέπειες για το Άουσβιτς.

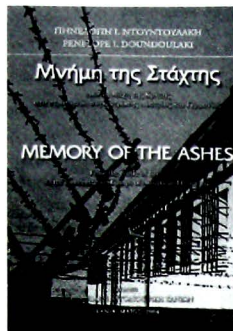
Ο Έρικ Χάκλ πλάθει αυτή την ιστορία χωρίς να αποσιωπεί τις αντιφάσεις και τα κενά της με χορό του σύγχρονου αυτού δράματος τους συγκρατούμενους του Ρούντι στο Άουσβιτς. Ένα συγκινητικό βιβλίο που μιλάει για την ελπίδα και την απελπισία, για τις ήττες που σημάδεψαν τον 20ό αιώνα.

***

RICHARD MANDELL
Οι Ολυμπιακοί
Αγώνες των Nazi
(Ιωάννινα: Εκδόσεις Ιονάφι, 2004)

Ο συγγραφέας έχει ασχοληθεί, επί σειρά ετών, από την εποχή της διδακτορικής του διατριβής, με το θέμα των Ολυμπιακών Αγώνων. Έχει επισκεφθεί και επανέληψη την Ελλάδα για τη συγραφή των σχετικών βιβλίων του («Οι Πρώτοι Σύγχρονοι Ολυμπιακοί», 1976 - «Παρίσι 1900», 1967). Το παρόν βιβλίο αναφέρεται στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Βερολίνου, το 1936, όπως τους οργάνωσαν οι Nazi ως εικονοκλαστική παραγωγή της εποχής τους προ δόξα του μεγαλείου της χιτλερικής Γερμανίας.

ΠΗΝΕΛΟΠΗΣ Ι.
ΝΤΟΥΝΤΟΥΛΑΚΗ
Μνήμη της Στάχτς
Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων, 2004

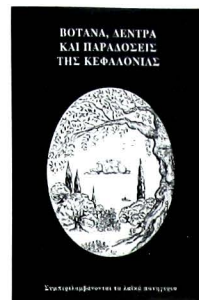
Το βιβλίο περιέχει ιστορικά στοιχεία από τη Μάχη της Κρήτης, καθώς και αφηγήσεις Κρητικών που υπήρξαν κρατούμενοι στα χιτλερικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως της Αυστρίας και της Γερμανίας. Πρόκειται για ντοκουμέντα που προκύπτουν από το χαρακτηριστικό της προσωπικής εμπειρίας.

***

Επάννυσα
20ος-21ος αιώνας
(Επιμέλεια Θ. Καλαφάτης, Θ. Πάκος, Θ. Σκούνιζος)

Ανακοινώσεις Συνεδρίου που έγινε στη Λευκάδα (27-30 Σεπτεμβρίου 2001), με πρωτοβουλία της Νομαρχίας Λευκάδας, του Πάντειου Πανεπιστημίου και του Πανεπιστημίου Πειραιώς. Δημοσιεύεται, μεταξύ άλλων, ανακοίνωση του Θ. Καλαφάτη «Οι Εβραίοι της Κέρκυρας και το πέρασμά τους από τη Λευκάδα στο δρόμο προς το Άουσβιτς», καθώς και τα Πρακτικά της τελετής απονομής τιμητικών διακρίσεων στους Έλληνες Εβραίους της Κέρκυρας και τους Λευκαδίτες που τους συνένδραμαν τον Ιούνιο του 1944.

***

ANNA - ΜΑΡΙΑ ΣΙΜΣΟΝ
Βότανα, Δέντρα
και Παραδόσεις
της Κεφαλονιάς
(Κεφαλονιά: Εταιρία Φίλων Αρχαίας Σοφίας, β' εκ., 2003)

Σε μετάφραση Ουρ. Κρεμμύδα και σε ιδιαίτερα επιτυχημένη εικονογράφηση από τους Γ. Ραζί-Γαλιατσάτο περιγράφονται οι θεραπευτικές και μαγικές χρήσεις των βοτάνων του νησιού σε συνδυασμό με αναφορές στη μυθολογία και την Τέχνη.

***

Νομοκανονικά
(Επιθεώρηση Εκκλησιαστικού και Κανονικού Δικαίου) - τ. Απριλίου 2004

Στο τεύχος αυτό (Ιδρυτής-Διευθυντής ο Καθηγητής κ. Ιω. Μ. Κονιδάρης) δημοσιεύονται πολύ ενδιαφέροντες μελέτες σχετικά με θέματα που αφορούν την Ελληνική Εκκλησία.

Λάβαμε επίσης:

- * Ελένης Τσιαλά: «**Φωτογραφίζοντας το καλοκαίρι**», (Εκδόσεις «Περίπλους», 2002). Ιστορίες και περιστατικά για παιδιά.
- * Εσδρά Δ. Μωυσή: «**Το παλιό τετράδιο**» (Λάρισα: «Ελλά», 2003). Επιλογή 54 ποιημάτων 17 Ελλήνων ποιητών.
- * Εσδρά Δ. Μωυσή: «**Παραμβάσεις**» (Αυτοέκδοση, Λάρισα 2004). Περιέχει σημειώματα και επιστολές του συγγραφέως πάνω σε διάφορα επίκαιρα θέματα.

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulas str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852

e-mail: hhkis@hellasnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 193, vol. 27

September - October 2004

✓ In his article, Professor Marios Begzos mentions that **two peoples with the richest tradition in the Mediterranean are the Greeks and the Jews**. The common feature in the civilization of these two nations is universality as opposed to globalization, given that these two nations “acquire and experience, live and teach, suffer and learn that life is relationship, survival means living together peacefully, existence means coexistence”.

✓ From the sociological and philosophical point of view, Mr. Andreas Christinidis deals with **the meaning of prejudice** as the root of racism, bigotry and anti-Semitism.

✓ **A Greek Jew, colonel Mordechai Frizis**, fell in the battlefield during World War II. His heroic sacrifice impressed the Greek circles of the U.S. to the extent that in 1941 RCA Victor circulated a record with a song about him.

The author Mr. Zafeiris Stallios and Isaac Rouso quote texts on Jews' participation in the 1940 - '41 war in which Isaac Rouso himself took part.

✓ On February 23, 1944, 108 inhabitants of **Ioannina (Epirus)** were arrested. Four Jews were amongst them. Mr. Fotos presents official documents of the German operation.

✓ In one of his books, the scholar of history, former Prime Minister of Greece Panagiotis Kanellopoulos, refers to **the Jewish presence in the region of Lakonia (Peloponese)**, during the 15th century.

✓ In her essay titled “The son of man” Ms Nathalie Ginsbourg refers to **the consequences of war**. As she quotes “The war is over and people saw many houses ruined. If there was a time when they felt quiet and safe, they no longer feel safe in their homes.”

✓ **A flourishing Jewish community existed in the island of Chios (Aegean Sea)** since the Middle Ages. Jewish tombstones dating between the 16th and 19th century

can still be found in the Museum of Chios today. One piece of evidence still preserved is the popular novel by Christos Kastanis “The Jewess of the Citadel of Chios – The Star of the East”, which is a love story between an Albanian mercenary hired by the Turks and a Jewish woman, Rebecca. The novel is presented by Mrs. Maria Xyda.

✓ On July 3, 2004, the unveiling of the Holocaust Memorial was held in **Arta (Epirus)**. The monument was erected at the expenses of the Central Board of Jewish Communities in Greece and contributions of fellow Jews.

The issue closes with book presentations.

Front cover: 1940-'41 War, Edessa: A group of soldiers: second from the left is Chaim I. Frances and third from the left is Aaron I. Fellous.

Translated from Greek by: Rebecca S. Camhi

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. ΜΩΨΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8

E-mail: hhkis@hellasnet.gr

Internet site: <http://www.kis.gr>

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν

τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Πολιτικά Θέματα ΕΠΕ, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Διανέμεται Δωρεάν

Gold Eurobank MasterCard

Μία ανεκτίμητη συλλογή ολοκληρώνεται!

Τρεις κάρτες MasterCard, μία επιλογή: Eurobank

 210-95

